

O`ZBEKISTAN RESPUBLIKASI XALIQ TA`LIM WA`ZIRLIGI

Ajiniyaz atindag`i No`kis Ma`mleketlik pedagogikaliq instituti

Pedagogika fakul`teti

MAK da qorg`awg`a ruxsat etilsin:

«Pedagogika» fakul`teti dekani

_____ **M.Allayarov**

«Su`wretlew o`neri ha`m injenerlik grafikasi» ta`lim bag`dari

IV - kurs talabasi S.Kalbaevanin`

«XVIII A`SIR FRANTsIYA SU`WRETLEW O`NERININ` STILISTIKALIQ

RAWAJLANIW JOLLARI HA`M TIYKARG`I O`ZGESHELIKLARI »

temasindag`i

BAKALAVR PITKERIW JUMISI

Talaba: _____ Kalbaeva S.

Ilimiy basshisi, ko`rkem-o`ner taniw ilimlari kandidati:

_____ **Urazimova T.V.**

Qorg`awg`a usinis etilsin:

«Su`wretlew o`neri ha`m injenerlik grafikasi»

kafedrasi baslig`i, dotsent _____ Darmenov J.

« _____ » _____ 2016 jil

NO`KIS – 2016

**XVIII A`SIR FRANTsIYa SU`WRETLEW O`NERININ` STILISTIKALIQ
RAWAJLANIW JOLLARI HA`M TIYKARG`I O`ZGEShELIKLARI**

JOBASI:

KIRISIW. XVIII A`SIR FRANTsIYa SU`WRETLEW O`NERININ` STILISTIKALIQ RAWAJLANIW JOLLARI HA`M TIYKARG`I O`ZGEShELIKLARI	3-10
I. XVIII A`SIR FRANTsIYa KO`RKEM O`NERI. ARXITEKTURA	11-25
II. XVIII A`SIR FRANTsIYa SU`WRETLEW O`NERI. JIVOPIS`	26-52
III. XVIII A`SIR FRANTsIYa SU`WRETLEW O`NERI. MU`SINShILIK	53-65
JUMAQLAW.....	66-71
PAYDALANG`AN A`DIBIYaTLAR	72-73
QOSIMShA (Slayd-prezentatsiya)	

KIRISIW. XVIII A`SIR FRANTSIYA SU`WRETLEW O`NERININ` STILISTIKALIQ RAWAJLANIW JOLLARI HA`M TIYKARG`I O`ZGESHELIKLERI

Ag`artiw a`sirindegi Frantsiya ko`rkem o`neri feodalliq-absolyutlik sistemanin` ha`lsirewi, burjuaziyaliq revolyutsiya aldingag`i ja`miyettin` demokratiyaliq, antifeodalliq ku`shlerinin` en jayiw, birlesiw jag`daylarinda rawajlandi.

Sheklenbegen korol` ha`kimiyatinin` idirawi, jan`a ja`miyetlik ku`shlerdin` bekkemleniw – bul bir neshe onjilliq`a sozilg`an protsessler edi. Dvoryanlar (aq su`yekler) o`zlerin` krepostnoyliq u`stemligin saqlap qaliwg`a tiristi, sheklenbegen patsha ha`kimiyati olardi qorg`adi, al shirkew bolsa ha`r qanday gu`man ha`m qarsiliqti quwdalap, sol hu`qiq`lardin` o`zgermesligin qollap quwatladi. Biraq, alding`i ja`miyetlik ku`shler jedelirek rawajlandi, qulliq`a aylantirilg`an Frantsiyani silkindirgen diyxanlar ha`m qalalilar ko`terilisleri jiyirek bola basladi. [II.14,11-18]

Adamlardin` oy-pikiri revolyutsiyag`a, ha`reketke tayarlaw ushin qatti ideyaliq gu`res za`ru`r edi. Bul ha`reket ushin tiykardi tazalaw, adamlardin` sanasin teren` sin`ip ketken jalg`an isenimlerden, a`sirlik diniy isenimlerden, aqilg`a ug`ras kelmeytug`in jerkenishli ta`rttiplerden tazalaw za`ru`r edi. Basinda Vol`ter ha`m Monteske, Didro ha`m Russo turg`an ag`artiwshi-filosoflar feodalliq sistemani ha`m shirkewdi qatti sing`a aldi. Ag`artiwshilardin` ha`reketleri, olardin` filosofiyaliq ha`m siyasiy ko`z qaraslari da`wirdin` alding`i ma`deniyatinin` en` a`hmiyetli elementleri edi.

XVIII a`sirdegi Frantsiya ko`rkem o`ner ma`deniyati da`wirdin` kelbetin ko`rsetti. Shirkew ha`m sheklenbegen patsha hu`kimdarlig`ina qarsi gu`res, XVII a`sirge ta`n bolg`an diniy ha`m tariyxiy syujetlerdi, janrlar ierarxiyasini ha`lsiretip, olardin` a`hmiyetini kemeytti. Su`wretlew o`nerinde turmisliq, keyin ala puqaraliq tiykarlar so`zsiz jen`iske eristi. Bul, janrlardin` o`z ara baylanisinda ha`m gu`resinde o`z sa`wleleniwini tabadi, endi olardin` arasinda, a`sirdin` basindag`i

sipayi bayramliliktan revolyutsiya alding`i jillardag`i qaharmanliq gu`resti ta`riplep maqtawshi tariyxiy kartinalarg`a shekemgi jan`a janrlar basli oring`a shig`a baslaydi.

XVIII a`sirde ken`en jayg`an, qatlamlar arasindag`i ten`sizlikke qarsi gu`res, ko`rkem o`nerde jeke adamnin` o`z qa`dirin biliwin tastiyoqlawdi keltirip shig`ardi, quramali ruwxiy halatlarg`a qizig`iw, ishki sezimlerin` biliner bilinbes o`zgeshelielerine shekem analizlew XVIII a`sir realizminin` o`zine ta`n ayirmashilig`in ko`rsetedi. Bul da`wir ko`rkem o`nerine ta`n bolg`an, adamlardin` jeke qa`siyetlerin izertlewshilik, XVII a`sirdin` aqirindag`i «Korol`-quyash»ti maqtap ta`riplewge salistirmali ko`z qarastan ja`nede jarqiniraq ko`rinedi.

Sonliqtan XVIII a`sirdin` ko`rkem o`nerinde, ko`rkem o`ner ma`deniyatinin` realistlik bag`darlari tolig`iraq ashilg`an janrlari – portret, turmisliq janr ha`m natyurmort a`hmiyetli oring`a iye boladi. A`piwayi adamnin` ruwxiy du`n`yasina, ku`ndelikli turmisqa jaqin bolg`an bul janrlar, Gollandiyadag`i XVII a`sirdegiden basqa, burin hesh qashan rawajlanbag`an edi. Ko`rkem o`nerdegi jan`a bag`darlardi ag`artiwshilar, a`sirese Deni Didro jaqsi tu`sindi; Deni Didronin` ko`rgizbelerge sholiwi – ataqli «Salonlar» – ko`rkemlik a`meliyat penen janli baylanislilig`i, alding`i izleniwlerdi qorg`awi menen ju`da` a`hmiyetli. [II.3,9-13]

Juwmag`inda bul o`zgerislerdin` na`tiyjesi da`stu`riy-an`izliq (miflik) ha`m diniy janrlardin`, sonday-aq, paradliq portret janrinin` o`zgeriske ushirawina alip keldi. Paradliq portretlerde sirlasliq, lirikaliq notalar jan`lay basladi, al an`izliq kartinalar a`lpayim, sipayi ko`rinislerge iye boldi.

Da`wirdin` jan`a mashqalalarina sezimtalli bolg`an, XVIII a`sirdegi Frantsuz ko`rkem o`nerinin` kelbeti ju`da` o`zgermeli bolip ko`rinedi. Vattonnin` sipayi bayramliliktin` mun`li refleksiylari, Bushenin` pastorallarinin` kewilli nazlilig`i, Shardennin` janrliq saxna ko`rinislerindegi ku`ndelikli turmistin` go`zzallig`i, Laturdin` do`retiwshiliginin` analizlew o`tkirligi – bulardin` barlig`i, XVIII a`sirdin` ekinshi yarimina salistirg`anda stilistikaliq birligi menen ajralip turatug`in siyaqli bolg`an XVIII a`sirdin` birinshi yarimina g`ana tiyisli.

Ko`rkemlik bag`darlardin` o`z ara baylanisi ha`m gu`resi antifeodalliq ha`reketlardin` rawajlaniwi, ken` en jayiwi ha`m o`siwi menen qatar ju`rdi. Biraq, sol waqitlar ushin ta`n bolg`an, talg`ampaz, saylandi formalardag`i dvoryanliq ma`deniyat bir neshe on jilliqqlar dawaminda u`stemlik etiwshi bag`dardin` belgileniwine sebepshi boldi. Dvoryanliqqa, qaharmanliqtan, dramatismnen ha`m yoshlaniwdan ayirilg`an, u`lken ko`rkemlik stildin` ullilig`in jog`altqan ko`rkem o`ner joldas boldi. Jivopis`, mu`sinshilik ha`m a`meliy ko`rkem o`ner kishigirim sirlasliq inter`erli jeke menshik ha`wlilerdin` go`zzal, dekorativ bezeliwinin` elementlerine aylandi. Rokoko ismin alg`an bul ag`img`a dekadentlik tamg`asi basilg`an edi; ol kerbaz ha`m nazli, ko`bine ere erotikaliq mazmung`a iye edi, ondag`i nag`isli formalardin` na`zikligi ha`m a`shekyiligi na`zik solg`in boyawlardin` go`zzallig`i menen baylanisip ketedi. Biraq rokoko iskusstvosinin` lirikaliq artiqmashliqlarida bar ha`m bul a`sirese sezimlardin` qupiya go`zzalig`in ko`rsete alg`an halatlarda ayriqsha seziledi. Rokoko ko`rkem o`neri, barliq jerde bolmag`an menen jeterli da`rejede ken` tarqaldi, sebebi XVIII a`sir ko`rkem o`neri tariyxi – bul juwmag`inda Lui Davidtin` revolyutsiyaliq klassikasi jen`iske erisken ko`rkemlik bag`darlardin` gu`resi tariyxi edi. [II.22,34-42]

XVIII a`sirdegi Frantsuz ko`rkem o`nerinin` rawajlaniw barisi bir neshe basqishlardan ibarat (Frantsuz ko`rkem o`ner iliminde a`detete koroller hu`kimdarlig`i zamanindag`i boyinsha qabil etildgen da`wirlerge bo`liw sha`rtli ha`m ol ko`rkem o`nerdin` haqiyqiy rawajlaniw barisina duris kelmeydi).

Da`slepki eki on jilliqtag`i ko`rkem o`ner ju`da` alag`at edi, bul da`wirde akademizm da`stu`rleri menen bir qatarda rokokonin` dekorativ printsipleride ten`dey rawajlandi, biraq ol bir sistema bolip toliq qa`liplespegen edi; aniqliqqa qarag`anda isenimsizlik u`stemirek bolg`an bul dag`darisli waqitlarda Antuan Vattinin` do`retiwshiligi en` jarqin qubilis boldi.

1730-1740 jillar – bul, basinda Bushe ha`m Natt`e siyaqli sheberler turg`an rokokonin` dekorativlik stilinin` rawajlaniwi menen sipatlanatug`in kelesi da`wir. Ekinshi ta`repinen – bul Shardennin` realistlik turmisliq janri ha`m

natyurmortinin`, Laturdin` realistlik portretinin` gu`lleniw da`wiri. Solay etip, bul eki on jilliqta ko`rkemlik bag`darlar arasindag`i gu`res keskinlesedi. Bug`an aldinq`i ja`miyetlik ku`shlerdin` nig`ayiw ha`m u`shinshi qatlamnin` sana-seziminin` o`siwi menen jan`a estetikaliq ideallardin` tazalaniwida sebep boldi.

1750-1760 jillari Shardennin`, Laturdin` ha`m olarg`a jaqin bolg`an sheberlerdin` realizmi rawajlaniwın dawam ettiredi. Biraq, endi gu`restin` qizg`inliraq basqishi baslanadi. U`shinshi qatlam adamlarinin` artiqmashlig`in qiyalparazliq penen maqtawdin` ornina Shardennin` lirikaliq janri keledi, sentimentalizmnin` sezimtallig`i ha`m didaktikalilig`i rokoko ko`rkem o`nerinin` a`ndiyshesizligi ha`m tu`skinligine qarsi turadi. Estetika ha`m ko`rkemlik sin tarawında dvoryanliq ma`deniyattin` azg`inlig`in a`shkaralag`an ag`artiwshilar ayriqsha belsendilik ko`rsetedi. Ja`miyetlik gu`restin` ha`wij aliwi ha`m grajdanliq sana-sezimmnin` o`siwi a`yyemgi du`n`ya (antik) qaharmanliq temasına qizig`iwshiliq oyatadi; klassitsizmnin` nig`ayip kiyatirg`an na`wsheleri revolyutsiyaliq da`wirdin` ilayiqli, jan`a ko`rkemlik ideallarınin` payda boliwinan da`rek beredi.

Klassitsizm, buriniraq qa`liplesken arxitekturada g`ana emes, al su`wretshilik o`neri ha`m mu`sinshilikte de kem-kemnen jetekshi bag`darg`a aylana baslag`an XVIII a`sirdin` 70-jillarınan baslap jan`a basqish haqqında aytiwg`a boladi. Bul da`wirdin` ko`rkem o`neri frantsuzlardi biylep alg`an «jigerli ha`reketke qumarliq»tin` jarqin sa`wleleniwı boldi.

XVIII A`SIR FRANTSIYA KO`RKEM O`NERI. ARXITEKTURA

Eger XVII a`sirdegi Frantsiyanin` arxitekturasi, en` basli na`tiyjesi saltanatli paradlilig`i arqali barokko u`y quriwshilig`i menen ishki baylanislari sezilip turg`an Versal`din` monumentalliq ansambli bolg`an korol` ushin qurilislar menen belgili bolg`an bolsa, XVIII a`sir o`zi menen jan`a epkinlerdi alip keldi.

Endi, qurilis qalalarg`a ko`shti. Da`wirdin` jan`a talaplari qalaliq turaq jay-ha`wliler qurilisi ma`selesin alg`a qoydi. Burjuaziyaliq qatnasiqlardin` rawajlaniwi, sawdanin` ha`m sanaattin` o`siwi, ja`miyetlik o`mirde u`shinshi qatlamnin` rolinin` ku`sheyiwi jan`a tu`rdegi ja`miyetlik imaratlardin` – birjalar, sawda u`yleri, ko`pshilikke arnalg`an teatrlardin` qurilisi ma`selesin alg`a qoydi. Eldin`ekonomikalik ha`m siyasiy o`mirinde qalalardin` rolinin` ku`sheyiwi, jeke menshik ha`m ja`miyetlik imaratlardin` jan`a u`lgilerinin` payda boliwi, u`y quriwshilardin` aldina qala ansamblin jaratiwda jan`a talaplar qoyadi. [II.11,8-12]

Da`wirdin` arxitekturaliq bag`darinda o`zgeriske ushiraydi. O`tken a`sirdin` klassitsizmine ta`n bolg`an sirtqi ko`rinistin` ha`m ishki ken`isliktin` obrazliq sheshimindegi u`lken birlik XVIII a`sirde buziladi. Bul buziliw protsessi qurilis a`meliyati menen teoriyalik ilimnin` ayra tu`siwi, inter`er ha`m fasadti bezewdin` ayirmashiliqlari menen birge ju`zege keledi. Jetekshi arxitektorlar o`zlerinin` teoriyalik miynetlerinde buring`isinsha antik da`stu`rlerge ha`m u`sh order qag`iydasina su`yenedi, biraq a`meldegi arxitekturada olar logikalik tu`siniklilik ha`m ratsionalliqtin` qatan` talaplarinan, ayirim bo`limlerdin` tutasliqqa g`a`rezlilikinen, konstruktivlik aniqliqtan shetlep ketedi. Jyul` Arduen-Mansardin` (ol, o`zinin` sipayi, a`jayip arxitekturasi menen go`zzal bolg`an Versal` sarayi kapellasinin` qurilisin aqirina jetkerdi) korol` arxitektori lawazimindag`i dawamshisi Robber de Kottanin` (1656-1735) do`retiwshiligi bug`an jaqsi misal bola aladi. Ol ta`repinen 1710 jillari Parijde qurilg`an u`y-ha`wlilerde (de Tuluz miymanxanasi ha`m d`Estre miymanxanasi) arxitekturaliq formalardin` jen`illeskenligi, bezewlerdin` erkin rawajlaniwi seziledi. Rokoko yamasa rokayl`

atin alg'an jan'a stil'di, oni jaman a'detlerge berilgen klasstin` reaktiyashil ha`m keleshegi joq tuwindisi sipatinda bir ta`repleme bahalawg`a bolmaydi. Bul stilde tek g`ana aristokratiyanin` gedeonistlik umtiliwlari o`z sa`wleleniwin tapqan emes. Rokokoda da`wirdin` aldin`g`i bag`darlarida o`zgeshe sa`wleleniwin tapqan; sonliqtan, onda erkinirek ha`m haqiqiy o`mirge say keletug`in jobalastiriwg`a, ishki ken`isliktin` ta`biyg`iyraq ha`m janli rawajlaniwina talap ku`shli. Arxitekturaliq massalardin` ha`m bezewlerdin` ha`reketshen`ligi ha`m jen`illigi Frantsuz absolyutizminin` en` qu`diretli da`wirindegi inter`erlerdi bezewdegi salmaqli sha`wketlilikke qarsi turadi.

XVIII a`sirdin` baslarinda qurilis, tiykarinan aristokratiya ta`repinen alip bariladi, biraq onin` xarakteri belgili da`rejede o`zgeredi. Ha`wli-qorg`anlardin` ornina endi otel` (miymanxana) dep atalatug`in qalaliq ha`wliler qurila basladi. Absolyutizminin` ha`lsirewi dvoryanlardin` Versal`dan ketip paytaxtta otiriqshi bolip qaliwinda o`z sa`wleleniwin tabadi. A`sirdin` birinshi yariminda Parijdin` qasindag`i – Sen Jermen ha`m Sent Onore siyaqli jasil aymaqlarda izli-izinen, u`lken bag`lari ha`m ha`r qiyli xizmet ko`rsetiwshi shaqapshalari bar suliw ha`wli-miymnanalar salinadi. Aldin`g`i a`sirdin` ko`zge tu`siw ha`m saltantli ullig`in maqtanish etiw ushin qurilg`an qorg`anlar qurilisina salistirg`anda endigi qurilip atirg`an ha`wlilerde jasaw ushin haqiqiy qolaylilqlarg`a itibar qaratiladi. Arxitektorlar u`lken zallar ha`m saltanatli uzinina sozilg`an anfiladalardan waz keship u`y iyelerinin` ja`miyettegi orni ha`m jeke turmis talaplarinan kelip shig`ip kishirek xanalar quriwdi abzal ko`redi. Ko`plegen biyik terezeler ishki xanalardi jaqsilap jaqtilandirip turadi. [II.15,67-73]

O`zinin` qaladag`i jaylasiwi boyinsha XVIII a`sirdin` birinshi yarimindag`i miymnanalar ele qala a`tirapindag`i u`lken ha`wlilerden qalaliq u`ylerge o`tiw basqishi edi. Bul tuyiq arxitekturaliq kompleks, o`zine ta`n o`zgeshelikke iye bolg`an, ko`she menen tek g`ana kirer da`rwazalari arqali baylanisqan, qala ishindegi ha`wliler edi. U`ydin` o`zi uchastkanin` to`rinde, ha`wligе qaptal ta`rep

menen qaratip, pa`s, xizmetler ushin xanalar menen toliqtirilip jaylasqan. Qarama-qarsi ta`repi, bir ta`rtipte jobalastirilg`an bag`qa qaratilg`an.

XVIII a`sirdin` birinshi yarimindag`i miymanxanalarda sol da`wirdegi frantsuz u`y quriwshilig`inin` qarma-qarsilig`i – sirqi arxitektura menen ishki bezeniwinin` sa`ykes emesligi aniq ko`rinedi. Imarattin` fasadi, a`dette, da`stu`riy orderli elementlerdi, biraq birqansha erkinirek ha`m jen`ilirek tu`rde, saqlap qalg`an. Al ishki xanalar din` orinlaniwi ko`binese, diywaldi jaydin` ishki to`besi menen biriktirip ha`m ishki ken`islikti belgili bir shegarasi joq qabiqqqa aylandiraip, tektonika nizamlarinan qashiq orinlanadi. Bul da`wirde xanalar din` ishki bezewlerin jetik orinlay alatug`in sheber su`wretshi dekoratorlardin` rolinin` ku`sheyiwi tosinnan emes. Erte ha`m jetisken rokoko da`wiri ishki xanalar di bezewde sheberlik ko`rsetip a`jayip do`retpeler jaratqan ustalardin` pu`tin bir a`wladin bile di (Jil` Mari Oshenor, 1672-1742; Jyust Orel` Meyssone, 1693-1750, ha`m b.). Ko`binese imaratti basqa arxitektor qurip, bezeliwin basqasi orinlag`an. Biraq, ha`tteki barliq jumis bir usta ta`repinen orinlang`an jag`dayda da miymanxananin` sirtqi ko`rinishi ha`m ishki xanalar din` orinlaniwi bir-birine usamaytug`in edi. Rokokonin` belgili arxitektorlarinan biri Jermen Bofran (1667-1754) o`zinin` «Livre d`Architecture» (1745) traktatinda tuwridan tuwri – ha`zirgi waqitta inter`erlerdi bezew – bul, imarattin` sirtqi bezeliwi menen esaplaspaytug`in, arxitekturanin` o`z aldina bir bo`limi, – degen edi. O`zinin` is alip bariw praktikasinda ol bul tezisti izbe-izlik penen a`melge asirg`an. 1720 jillari qurilg`an Lyunevil` qorg`ani, Nansidegi miymanxanalar din` arxitekturasinda klassitsizm da`stu`rlerine eliklengenligi seziledi – su`tin ha`m pilyastrli ko`shkisi bar orayliq bo`lim ayriqsha ajiralip turadi. Bul jerde rokoko stilinen tek tek azg`ana jabistirilip islengen bezewler ha`m orderlik elementler din` salistirmali jen`illetilgenligi derek beredi. [II.28,99-113]

O`zinin` inter`erlerin Bofran pu`tkilley basqasha orinlaydi. Bunin` jarqin misali – Subiz miymanxanasinin` ishki bezewleri (1735-1740) Ha`wlinin` Delamer ta`repinen 1705-1709 jillari klassikaliq da`stu`rlerde orinlang`an sirtqi

kelbetin esapqa almastan, Bofran miymanxananin` ishki bo`lmelerine suliw bonbon`erkalar sipatin beredi. Oyma nag`isli paneller, jabistirip islengen nag`isli bezewler, suliw su`wretler diywaldi ha`m jaydin` ishki to`besin bir tegis gilemdey qaplap tur. Bul suliw bezelgen, nazli, jen`il formalardin` ta`siri jaydin` sipayi, ustamli sirtqi ko`rinisi menen salistirmali qarag`anda ja`nede ku`sheyedi.

Bul da`wirde qarapayim turmisliq qurilislarg`a salistirg`anda diniy qurilislardin` a`hmiyeti ju`da` to`menlep ketti. Bul bag`darda tiykarinan aldind`gi a`sirde baslang`an qurilislar aqirina jetkerildi.

XVII a`sirdin` aqirinda Rober de Kott ta`repinen baslanip, ol o`lgennen keyin, onin` balasi J.-R de Kott ta`repinen pitkerilgen, Parijdegi Sen Rosh shirkewi usilar qatarinan edi.

Sonday-aq qurilisi XVII a`sirde baslang`an Parijdegi Sen-Syul`pis shirkewi qizig`arli. XVIII a`sirdin` 20-jillarinda onin` bas fasadinin` qurilisi pitkerilmey, shala qalg`an. Oni bir neshe arxitektorlar jobalastirg`an. Sirtqi arxitekturag`a rokayl` printsiplerin kirgizbekshi bolg`an belgili dekorator Meysson`enin` (1726) joybari qabil etilmedi. Fasadtin` jobasina ja`riyalang`an 1732 jilg`i konkursta, o`zinin` sheshiminde klassikaliq formalarg`a diqqat awdarg`an basqa dekorator Jan Nikola Servandon (1695-1766) jen`iske eristi ha`m onin` jobasi tiykarinda qurilis baslandi. Shirkewdin` fasadi ha`r qaysisi o`z orderine iye bolg`an eki yarusqa bo`lingen. Fasadtin` eki qaptalina da minaralar ornatilg`an.

XVIII a`sirdin` ekinshi shereginen baslap frantsuz qurilisinda awilliq jerlerdin` bay sawda qalalari belgili oring`a shig`a baslaydi. Sonin` menen birge ayirim imaratlar quriw menen sheklenip qalinbadi. Eski feodalliq qalanin` ta`rtipsiz jaylasqan qurilislari, ko`shelerinin` bilg`asiqli tarmag`inin` du`zilisi o`sip kiyatirg`an sawda ha`m sanaat oraylarinin` talaplarina juwap bere almay qaldi. Biraq, absolyutizmnin` sheshiwshi pozitsiyalarinin` saqlanip qaliwi da`slepki waqitlari qala qurilislari bir-birine qarama-qarsi sheshimlerdi sa`ykeslendiriw ma`selesin keltrip shig`ardi. Ko`pshilik qalalarda eski qalanin` ayirim bo`leklerin qayta quriw korollik maydanlarin jaratiw esabinan a`melge asiriladi. Bul

maydanlardin` kelip shig`iwi XVII a`sirge, bunday maydanlar qalani ta`rtiplestiriw ushin emes al korol` ha`ykellerin ornatiw ushin ajratilg`an waqitlarga barip taqaladi. Ha`zir de bul maydanlardin` payda boliwindag`i maqset eskishe siyaqli edi – XVIII a`sirdegi monarxiya da`wirinde payda bolg`an maydanlar patshalarg`a estelik ornatiw ushin xizmet etiw tiyis edi – biraq arxitektorlardin` o`zleri bunnan go`ri ken`irek, qala qurilis ta`rtiplestiriw ma`selelerin o`z aldina qoyadi.

Pu`tin qala kvartalların qayta joybarlastiriw ha`m quriw menen baylanisli jan`a maydanlardin` da`slepkilerinen biri Bordodag`i maydan edi. Onin` joybarlawshisi ha`m quriwshisi XVI a`sirden baslap belgili bolg`an arxitektorlar a`wladinin` wa`kili, ataqli u`y quriwshi Jak Anj Gabriel`din` a`kesi Jak Gabriel` (1667-1742) boldi.

Maydannin` joybarlaw ha`m qurilis jumislari 1731 jili baslandi. Shirkew ushin jer maydani ken` Goronnanin` jag`asinan ajratildi. Arxitektor qalanin` anag`urlim jer maydanin iyelegen ha`m ha`m oni qorshap turg`an ta`biyg`iy ortaliq penen baylanistirip turg`an jan`a ansambldi jaratiwda ken` ha`m ha`r ta`repleme mu`mkinshiliklerden paydalani. [II.9,67-73]

Jak Gabriel` Bordodag`i jumisin da`r`yanin` boyindag`i eski, ko`riksiz imaratlardi buziw ha`m go`zzal jag`is quriwdan basladi. Qala o`zinin` basli maqtanishi bolg`an Goronnaga ju`zin qaratip burildi. Bul burilis da`r`yag`a qarap ken` ashilg`an maydandi ha`m og`an kelip qosilatug`in eki ko`shenin` jaylasiwin bekkemlew ushin xizmet etiw tiyis edi. Versal`din` jaylasiw o`zgesheligin paydalana otirip, arxitektor oni ken`irek sheship, jan`a ja`miyetlik ha`m ko`rkem obraz – qalag`a qollandi. Maydannin` qaptal ta`replerinde jaylasqan imaratlar qalanin` sawda-xojaliq za`ru`rliklerine arnaldi: on` ta`repte – birja, shepte saliq basqarmasi imarati. Olardin` arxitekturasi sipayi ha`m go`zzal a`piwailiq penen ajiralip turadi. Birjanin` ha`m eki ko`shenin` aralig`indag`i orayliq pavil`onnin` qurilisi Jak Gabriel` o`lgennen keyin onin` balasi ta`repinen pitkerilgen edi. Bordodag`i maydannin` bir qatar jan`a printsiplerin – onin` ashiq xarakterin,

da`r`yag`a qaratilg`anlig`in, qalanin` ma`ha`lleleri maydandan taralg`an nur siyaqli ko`sheler arqali baylanistiriliwin Jak Anj Gabriel` tez arada Parijdegı Lyudovik XV nin` maydani u`stindegi jumislarda da tabisli paydalandi.

Eger Bordodag`i maydan ansambli kelesi da`wirlerdegi ko`plegen jobalastiriw printsiplerine tiykar bolg`an bolsa, XVIII a`sirdin` tag`i bir a`jayip ansambli – o`tmish penen ko`birek baylanisli bolg`an Nansidegi u`sh maydandan ibarat kompleks – barokko da`wirinin` ken`islikti sho`lkemlestiriw usillarin juwmaqlastirg`anday bolip ko`rinedi.

Sirtqi ko`rinishi boyinsha ha`r tu`rli bolg`an maydanlar – to`rt mu`yeshli Stanislav maydani, uzinina sozilg`an Karr`er maydani ha`m su`yri-sopaq Hu`kimet maydani – qala menen ju`da` salistirmali baylanista bolg`an, o`z-ara tig`iz baylanista bolg`an jabiq organizmdi payda etedi. Hu`kimet sarayinin` kirer aldindag`i su`yri-sopaq maydansha, oni qorshap turg`an qala ha`m bag` ken`isliginen arkada (da`rwaza ornindag`i gu`mbezlenen bastirma) menen bo`lingen. Onnan shiqqan adam bul`var ta`rizli bolg`an Karr`er maydani ha`m arka arqali tek g`ana alg`a ha`reketlene aladi ha`m Stanislav maydanina shig`ip, ratusha imaratina kelip qaladi. Bul, o`z-ara tuwri alleya arqali baylanisqan ha`m go`zzal saraylar aldina to`selip turg`an eki maydanshani payda etedi. Stanislav maydaninan shig`atug`in ko`shelerdin` onnan temir torli sharbaqlar menen ajiratilip qoyilg`anlig`i o`zgeshelik sipatqa iye. Saraylardin` bayramliq keypiyattag`i arxitekturasi, altin puwi menen taplang`an torlardin` sheberlik penen islengenligi, maydanning` eki mu`yeshindegi rokokonin` suliw bezeniw usili boyinsha orinlang`an fontanlari menen ansambl` adamdi tan` qaldiradi. Maydanning` jobalastiriwshisi ha`m tiykarg`i imaratlardin` arxitektori, tiykarinan Lotaringiyada islegen, Bofrannin` sha`kirti Emmanyuel` Ere de Kornı (1705-1763) boldi. 1752-1755 jillari qurilg`an bul kompleks XVIII a`sirdin` birinshi yariminin` aqirinda arxitekturada baslang`an jan`a ha`reketlerge salistirg`anda sol waqıtta-aq biraz eskiliktin` qaldig`i siyaqli bolip qalg`an edi.

Bordodag`i maydan haqqinda oylarg`a a`lle qashan ta`sir etip u`lgergen bul ha`reket, arxitekturanin` aqilg`a ug`ras ta`rtiplestiriliwi paydasina rokokonin` ha`dden tis kerbazlig`inan waz keshiwde ko`zge taslanadi. Bul ha`reketin`, burjuaziyanin` pozitsiyasinin` bekkemleniwi menen baylanislilig`i gu`mansiz.

Barliq na`rsenin` birden bir o`lshewshisi sipatinda aqil-oydin` belgisin alg`a su`rgen entsiklopediyashilardin` shig`iwi tap sol on jilliqtin birinshi ha`m ekinshi yariminin` aralig`ina tuwra keledi. Bul ko`z-qarastan feodalliq ja`miyet ha`m onin` do`retpesi – rokoko stili, durisliq, aqilg`a muwapiqliq, ta`big`iyliqqa iye bolmag`an qubilis sipatinda sing`a alinadi. Ha`m, kerisinshe, bul qa`siyetler a`yyemgi arxitekturada bar dep qaraladi. Sol jillari a`yyemgi arxitekturag`a arnalg`an miynetler payda boladi. 1752 jili belgili ha`wesker ha`m metsenat (metsenat – ilim ha`m iskusstvoni quwatlawshi bay adam) graf de Kaylyus «Misir, etrusk, grek ha`m Rim a`yyemgi zaman eskertkishleri jiynag`i» miynetin baspadan shig`ara baslaydi. Eki jildan keyin arxitektor David Lerua Gretsiyag`a barip qaytadi ha`m «Gretsiyanin` a`jayip qurilislarinin` qaldiqlari» miynetin baspadan shig`aradi. U`y quriwshiliq teoretikleri arasinda, 1753 jili «Arxitektura boyinsha etyudlar»i frantsuz ja`miyetshiliginin` ken` qatlaminda qizg`in tilekleslikke miyasar bolg`an, abbat Loj`e ayriqsha ajiralip turadi. Ratsionalizm pozitsiyasinan shig`ip so`ylep, ol aqilg`a muwapiq, yag`niy ta`biyg`iy arxitekturani jaqlaydi. Ag`artiwshiliq, na`tiyjede demokratiyalik, ideyalardin` basiminin` ku`shli bolg`anlig`i sonshelli, ol ha`tteki ra`smiy toparlarg`a da ta`sir etti. Absolyutizmnin` ko`rkemlik siyatsinin` basshilari entsiklopedistlerdin` duris bag`darlamasina, olardin` rokoko ko`rkem o`nerinin` aqilg`a ug`ras emesligin, ta`big`iyliqtan jiraq ekenligin sing`a tartiwina bir na`rselerdi qarsi qoyiwi za`ru`r ekenligin sezindi. Korol` hu`kimeti ha`m Akademiya u`shinshi qatlamnin` qolinan initsiativani tartip alip, jan`a payda bolip kiyatirg`an ha`reketke o`zleri basshiliq etiw ushin bir qatar sharalar ko`rdi. 1749 jili, ko`rkemlik qurilislari direktori lawazimin atqarip turg`an, Lyudovik XV nin` qu`diretli su`yiklisi madam Pompadurdin` inisi, bolajaq markiz Marin`idin` basshilig`inda o`zine ta`n ayriqsha

ko`rkemlik wa`killigi Italiyag`a jo`nep ketedi. Onin` menen graver Koshen ha`m, keyin ala Parij Panteonin` quriwshisi, arxitektor Jak Jerman Suflo birge baradi. Sapardin` maqseti Italiya ko`rkem o`neri – usi go`zzalliq besigi – menen tanisiw edi. Olar jaqinda g`ana baslang`an Gerkulanum ha`m Pompeydi qazip tekseriw jumislarin barip ko`rdi. Suflo, bunnan tisqari, Pestumnin` a`yyemgi esteliklerin izertledi. Bul sapar, tolig`i menen, ko`rkem o`nerdegi jan`a qubilislardin` nishani edi ha`m onin` na`tiyjesi klassitsizmge itibardin` buring`idan da ku`sheyiwin, ha`tteki dekorativlik ko`rkem o`nerdin` de ha`r qiyli tu`rlerindegi rokayl`din` printsipleri menen keskin gu`resti keltirip shig`ardi. Sonin` menen birge, bul sayaxat u`stemlik etiwshi klass ha`m su`wretshilerdin` o`zinin` a`yyemgi miyraslarg`a diqqat awdariwi bir-birinen basqasha tu`singenligin ha`m onnan basqa-basqa juwmaq shig`aratug`inlig`inin` ayqin misali boldi. Italiya ta`sirleri ha`m onnan kelip shiqqan pikirlerin Marin`i o`z so`zi menen bilay dep bildiredi: «Men ha`zirgi isirapxorshiliqtida, eskilerdin` qatal sipayilig`inda qa`lemeymen – onisinin da, bunisinanda az-azdan boliwi kerek». Ol usi keyingi, jan`asha ko`rkemlik siyasatin keyin ala, o`zinin` ko`rkem iskusstvo basshisi sipatindag`i ko`p jilliq miynet jolinda da dawam ettirdi. Onin` usi sapar boyinsha joldaslari – Koshen ha`m Suflo – aldin`g`iraq ha`m aktivirek pozitsiyani iyeledi. Koshen, qaytip kelgennen keyin, «A`yyemgi su`wretshilik ha`m mu`sinshilik haqqinda biraz oylar menen Gerkulanumnin` a`yyemgi esteliklerine sholiw» traktatin ja`riyaladi ha`m baspa so`zde arxitekturaliq ha`m dekorativlik formalardin` sipayilig`i, tazalig`i ha`m aniqlig`i ushin rokayl` ko`rkem o`nerinin` printsiplerine qarsi keskin gu`res alip bardı. Al, Suflog`a kelsek, onin` Pestumg`a qosimsha sapari ha`m grek u`y quriwshilig`inin` eki a`jayip esteliklerin sol jerge barip izertlewının` o`zi onin` a`yyemgi du`n`ya esteliklerine teren` qizig`iwshilig`in ko`rsetedi. Onin` Italiyadan kelgennen keyingi qurilis a`meliyatında klassitsizm printsipleri toliq ha`m u`zil-kesil jen`iske erisedi. [II.25,76-79]

Usi, o`tiw da`wirinde, Frantsuz arxitekturasinin` en` jarqin sheberlerinin` biri Jak Anj Gabriel`din` (1699-1782) do`retiwshiligi qa`liplese di ha`m ha`wij aladi.

Gabriel'din` stili Marin`idin` talaplarina juwap beretug`in siyaqli bolip ko`rinedi, biraq bul Frantsiya u`y quriwshilig`inin` teren` rawajlanivi na`tiyjesinde payda bolg`an, ju`da` ayriqsha ha`m ta`biyg`iy qubilis. Usta hesh qashan Italiyada da, Gretsiyada da bolmag`an. Gabriel`din` do`retiwshiligi Frantsuz u`y quriwshilig`inin` Jyul` Aruen-Mansardin` keyingi qurilislarinda (U`lken Trianon ha`m Versal`dag`i kapella) payda bolg`an bag`darin dawam ettirgen siyaqli bolip ko`rinedi. Sonin` menen birge, ol rokoko arxitekturasinin` aldin`g`i bag`darlarin: onin` adamg`a jaqinlig`in, qupiya sezimlilikin, sonday-aq, dekorativ detallarinin` na`zik go`zzallig`inda o`zlestirip alg`an.

Gabriel`din` o`zinin` a`kesinin` Bordodag`i qala qurilislarina qatnasiwi, oni XVIII a`sirdin` ortalarinda barg`an sayin ko`rnekli oring`a shig`ip kiyatirg`an ansambllik ma`selelerdi sheshiwge jaqsi tayarladi. Tap usi waqitlari baspa so`zde Parijge, oni paytaxt dep atawg`a ilayiq qalag`a aylandiriwg`a diqqat ku`sheydi.

Parijde aldin`g`i a`sirde jaratilg`an a`jayip arxitekturaliq estelikler, bir qatar maydanlar bar edi, biraq olar, ha`r qaysisi o`z aldina bo`leklengen, o`z-ara baylanisqa iye bolmag`an, sho`lkemlesken qurilistin` bo`lek-bo`lek atawlari edi.

XVIII a`sirdin` ortalarinda Parijdin` orayinin` ansamblinin` qa`liplesiwinde u`lken rol` oynag`an maydan – Tatiwliq maydani payda boladi. Onin` payda boliwinda Frantsuz u`y quriwshilarinin` pu`tin bir ja`ma`a`tinin` miyneti bar, biraq onin` tiykarg`i do`retiwshisi Jak Anj Gabriel` boldi. 1748 jili paytaxt sawdagerlerinin` baslamasi menen Lyudovik XVnin` esteligin ornatiw ideyasi usinilg`an edi. Akademiya bul estelik ushin maydan jaratiwg`a konkurs ja`riyaladi. Ko`rinip turg`aninday baslanivi a`dettegidey, XVII a`sir ruwxinda edi – maydan korol`din` ha`ykelin qoyiwg`a arnalg`an edi. Birinshi konkurstin` juwmag`i boyinsha hesh bir joybar qabil etilmedi, biraq maydan ushin orin belgilendi. Tek g`ana akademiya ag`zalari arasinda, 1753 jili o`tkerilgen ekinshi konkurstan keyin, basqada usinislardi esapqa aliw sha`rti menen joybarlaw ha`m qurilis jumislari Gabriel`ge tapsirildi.

Maydan ushin tan`lang`an orin Senanin` boyindag`i, sol waqitlardig`i Parijdin` shetindegi, Tyuil`ri sarayi bag`i ha`m Versalg`a baratug`in joldin` baslang`an jeri arasindag`i bos jatqan jer boldi. Gabriel`, bul ashiiq ha`m jag`aliqta jaylasiwdin` qolayliliqlarin ayriqsha na`tiyjeli ha`m uzaqti go`zlep paydalana aldi. Onin` maydani Parijdin` aldag`i waqitlardag`i o`siwinin` ko`sherine aylandi. Bul mu`mkinshilik onin` ha`r ta`repke bag`darlang`anlig`i arqasinda kelip shiqti. Bir jag`inan maydan Tyuil`ri ha`m Luvr saraylari komplekslerinin` esik aldi sipatinda ko`rinedi: og`an Gabriel` ta`repinen na`zerde tutilg`an, qalanin` sirtinan keletug`in u`sh nur-ko`shenin` – qiyaliy kesilisiw noqati Tyuil`ri bag`inin` kiriw da`rwazisinda jaylasqan Elisey maydanlarinin` alleyalarinin` kelip taqaliwi biykarg`a emes. Lyudovik XV nin` at minip turg`an esteligi de usi bag`itqa – sarayg`a ju`zi menen qaratip bag`darlang`an. Sonin` menen birge, arxitekturaliq na`zerden, maydannin` Senag`a parallel` bir ta`repi g`ana itibarg`a aling`an. Bul jerge u`lken eki adminisitrativlik imarat quriw na`zerde tutilg`an, al olardin` aralig`ina ko`sheri (ortasinan o`tken qiyaliy tuwri siziq) Elisey maydanlari – Tyuil`ri bag`iti ko`sherine perpendikulyar bolg`an Korol`lik ko`shesi joybarlastiriladi. Ko`shenin` aqirinda, tez arada, o`zinin` su`tinli bastirmasi ha`m gu`mbezi menen aldin`g`i ko`rinisti jawip turatug`in, arxitektor Kontan d`Ivridin` Madlen shirkewinin` qurilisi baslap jiberiledi. O`zinin` korpuslarinin` qaptal ta`replerinen, Gabriel`, Korollik ko`shesine parallel` ja`ne eki ko`she jobalastiradi. Usinin` menen maydandi o`sip baratirg`an qalanin` ma`ha`lleleri menen baylanistiriwshi ja`ne bir ha`reket bag`dari payda etiledi. [II.16,23-31]

Gabriel` maydannin` shegaralarin da ju`da` sheberlik ha`m ayriqsha jan`a usilda sheshedi. Onin` tek bir g`ana arqa ta`repin qura otirip, ken`isliktin` erkin rawajlaniwin, onin` qorshap turg`an ta`biyg`iy ortaliq penen baylanisliliq printsipin alg`a su`rip, ol, sonin` menen birge, formasizliqtan, tu`siniksizlikten shetlep o`tiwge ha`reket etti. To`rt ta`repinin` barlig`ina ol, jasil gazon to`selip, tas balyustrada menen jiyeklengen, onsha teren` bolmag`an, qurg`aq orlardi

jobalastiradi. Olardin` arasindag`i u`zilislər Elisey maydanlari ha`m Korol`lik ko`shesinin` nurlarina qosimsha anqliq beredi.

Tatiwliq maydaninin` arqa ta`repinin` en` aqirinda jaylasqan eki imarattin` kelbetinde Gabriel`din` do`retiwshiligine ta`n bolg`an sipatlamalar: tutas ha`m ayirim bo`leklerdin` aniq, a`lpayim u`nlesligi, arxitekturaliq formalardin` jen`il, tu`sinikli logikasi aniq sa`wlelengen. Imarattin` to`mengi bo`limi salmaqlirag ha`m massivlirek (u`lkenirek) ha`m bul diywaldin` iri qirtislari menen ja`nede anig`iraq ko`rsetilgen; ol, Luvrdin` klassikaliq shig`is fasadi negizinde kelip shiqqan motivtegi – Korinf su`tinleri menen birlestirilgen – eki yarusti ko`terip tur.

Biraq Gabriel`din` basli xizmeti to`mengi qabattin`, gu`mbezlengen bekkem bastirmalardin` u`stinde qa`d ko`tergen, sham qistirg`ish ha`steleri bar su`tinli fasadlardi sheberlik penen orinlawi emes, al, bul imaratlardin` o`zine ta`n ansabllik jan`lawinda, Bul eki imaratti da bir – birisiz, maydan ken`isligisiz, uzag`iraqta jaylasqan imarat – Madlen shirkewisiz ko`z aldin`a keltiriw mu`mkin emes. Tatiwliq maydaninin` eki imarati da og`an bag`darlang`an – olardin` ha`r birinin` o`z aldina belgili bir orayg`a iye emesligi ha`m tek g`ana bir pu`tinnin` eki qanati siyaqli bolip ko`riniwi tosattan emes. Solay etip, 1753 jili jobalastirilg`an ha`m 1757-1958 jillari qurip baslang`an bul qurilislarda Gabriel`, keyin ala qa`liplesken klassitsizm da`wiriinde rawajlanatug`in, ko`lemli-ken`islikli sheshimnin` printsiplerin belgilep berdi.

XVIII a`sirdegi Frantsuz arxitekturasinin` ga`whari – 1762-1968 jillari Versal`da Gabriel` ta`repinen jaratilg`an Kishi Trianon. Bul jerde qala sirtindag`i qorg`annin` a`dettegi temasi pu`tkilley basqasha sheshilgen.

To`rt ta`repi ten`dey to`rtmu`yeshlik (kvadrat) tu`rinde islengen bul imarat o`zinin` barliq, to`rt fasadi menen ken`islikke qaratilg`an. Bul jerde, jaqinda g`ana saraylar ha`m ha`wliler ushin ta`n bolg`an, tiykarg`i eki fasadg`a ayriqsha kewil bo`liw joq. Ha`r bir ta`rep o`z aldina a`hmiyetke iye ha`m bul olardin` tu`rlishe sheshiliwinde o`z sa`wleleniwin tapqan. Sonin` menen birge, bul ayirmashiliq

a`hmiyetke emes – bular bir temanin` variatsiyalari (o`zgartiliwi). Uzaqtan ko`rinetug`in, parter ken`isligine qaratilg`an fasadqa sawlatliraq ma`ni berilgen. Qaptalina ornalastirilg`an, eki qabatti (etajdi) birlestirip turg`an to`rt su`tin azg`ana shig`ip turg`an portik payda etedi. Qon`silas eki ta`repi de usig`an uqsas, biiraq o`zgartilgen – su`tinler pilyastrler menen almastirilg`an – tu`rde orinlang`an, biraq olardin` o`zleri de ha`r sapari bir-birinen ajiralip turadi, sebebi biyikligindagi ayirmashiliq bir jag`dayda imarat eki qabatli, al basqasinda – u`sh qabatli. Bag`tin` qalin` terekli ko`rinishine qaratilg`an to`rtinshi fasad ju`da` a`piwayi – diywal u`sh yarustin` ha`r birinde ha`r tu`rli u`lkenlikte bolg`an to`rt mu`yeshli aynalar menen g`ana bo`lingen. Usilayinsha Gabriel` azg`ana usillar menen aq tan` qalarliq bay ha`m mazmunli ta`sirlilikke erisedi. Suliwliq a`piwayi, jen`il tu`siniletug`in formalardan, Sayma-say qatnaslardan keltirip shig`ariladi.

Ishki ko`rinishlerde ju`da` a`piwayiliq ha`m aniqliq penen sheshilgen. Saray, bezeliwi tuwri siziqlardi, jarqin suwiq ren`lerdi qollaniwg`a, plastikaliq usillardan az paydalaniwg`a qurilg`an bir qatar kishigirim bo`lmelerden turadi ha`m olar saraydin` sirtqi kelbettinin` na`zik sipayilig`ina ha`m ko`rnekli sa`nliligine muwapiq keledi. [II.26,78-83]

Gabriel`din` do`retiwshiligi XVIII a`sirdin` birinshi ha`m ekinshi yariminin` arxitekturasinin` baylanistiriwshi, o`tiw bo`legi bolip tabiladi.

1760-1980 jillardag`i u`y quriwshilardin` jasiraq a`wladinin` qurilishlarinda, endi klassitsizmnin` jan`a da`wiri qa`liplesedi. Ol, tek g`ana su`wretshilerdi ruwxlandiriwshi bolip qalmay, sonin` menen birge olardin` qollanatug`in formalarinin` g`a`ziynexanasina aylang`an a`yyemgilikkke toliq ju`z buriw menen sipatlanadi. Arxitekturaliq do`retpenin` aqilg`a muwapiqlig`ina bolg`an talap dekorativ bezewlerden waz keshiwge shekem barip jetedi. Barliq formalari aqilg`a ug`ras za`ru`rlikten kelip shiqqan, tek g`ana paydali ta`replerin oylap qurilg`an a`yyemgi imaratlar u`lgi bolip esaplang`an, imarattin` ta`biyiylik printsipi menen biriktirip jiberilgen utilitarizm printsipi alg`a su`riledi. Arxitekturaliq obrazdi jaratiwdin` basli quralina aylang`an su`tinge, antablementke, frontong`a – olardin`

tiykarg`i waziypalarin atqariwdag`i a`hmiyeti tiklendi. Sa`ykes tu`rde orderlik bo`leklerdin` o`lshemleri irilendi. Park qurilisri ushin da ta`biyg`iyliqqa umtiliw ta`n boladi. Bir qa`liptegi, «jasalma» parklerden waz keshiliwi ha`m ta`biyg`iy bag`lardin` gu`llep-jaynawi usig`an baylanisli.

Bul, revolyutsiyadan aldin`g`i on jilliqlardag`i u`y quriwshiliqqa ta`n bolg`an qubilis, qurilista ja`miyetlik imaratlardin` basim ko`pshilikti qurawi bolip tabiladi. Atap aytqanda, jan`a arxitekturanin` printsipleri ja`miyetlik qurilislarda ba`rinende jarqiniraq ko`rinedi, ha`m sonliqtan, bul da`wirdin` en` ko`rnekli arxitekturaliq do`retpelerinin` biri – Panteonnin` – tez arada diniy maqsetke arnalg`an imarattan ja`miyetlik estelikke aylaniwi ju`da` a`hmiyetli. Onin` qurilisi, Parijdin` qa`wenderi a`wliye Jenev`evanin` shirkewi, onin` ka`ramatli su`yeginin` saqlaniw orni sipatinda, Lyudovik XV ta`repien niyet etilgen edi. Joybardi islep shig`iw, 1755 jili Italiya saparinan jaqinda g`ana qaytip kelgen Jak Jermen Suflog`a (1713-1780) tapsiriladi. Arxitektor o`zinin` waziypasin buyirtpashig`a qarag`anda ken`irek tu`sinedi. Ol, shirkewden tisqari eki ja`miyetlik imarat – huquq ha`m teologiya fakul`tetleri imaratlari – jaylasqan ken` maydannin` jobasin usinadi. Keyin ala, jumis barisinda Suflog`a bul oyinan waz keshiwge tuwra keledi, biraq pu`tin kelbeti u`y quriwshi oni u`lken ja`miyetlik a`hmiyetke iye bolg`an imarat sipatinda qiyalina keltirgenliginen da`rek berip turg`an shirkewdi quriw menen sheklenip qaliwina tuwra keledi. Atanaq ta`rizli formada jaylasqan imarat su`tinler menen qorshalg`an barabang`a jabilg`an gu`mbez benen bezelgen. Basli fasad frontonli, qalin`, teren` alti su`tinli portik penen ayriqsha ajiratilip ko`rstilgen. Diywaldin` basqa ta`repleri tolig`i menen pitew qaldirilg`an. Arxitekturaliq fomalardin` ayqin logikasi bir qarag`annan jaqsi tu`sinikli. Aqil jetpeytug`in, tu`siniksiz hesh na`rse joq – ba`ri aqilg`a ug`ras, sipayi ha`m a`piwayi. Tap sol ayqinliq ha`m qatal izbe-izlik shirkew inter`erinin` ken`islik sheshimine de tiyisli. Sonday saltanatli ha`m teren` mazmunli sa`wlelengen ko`rkemlik obrazdin` aqilg`a muwapiqlig`i revolyutsiya jillarinin` du`n`ya

seziniwine ju`da` jaqin bolip shiqti ha`m jan`a g`ana qurip pitkerilgen shirkew 1791 jili Frantsiyanin` ulli adamlarina estelikke aylandirildi.

Revolyutsiya aldindag`i on jillilarda Parijde qurilg`an ja`miyetlik xarakterdegi imaratlardan Jak Gonduennin` (1737-1818) Xirurgiyaliq mektebi ayriqsha ajiralip turadi. Ol 1769 jili islep baslag`an joybar sol jillardin` arxitekturasina uliwma ta`n bolg`an, ken` mazmunlilig`i menen ajiralip turadi. Usi imarat penen birge Gonduen pu`tin ma`ha`lleni qayta quriwdi niyet etti. Gonduennin` niyeti tolig`i menen a`melge aspasada 1786 jili qurip pitkerilgen Xirurgiyaliq mekteptin` imarati ken` ko`lemde sheshilgen. Bul, u`lken ha`wlisi bar, ken` ko`lemli, eki qabatli imrat. Imarattin` orayi u`lken portik penen belgilengen. Ishki jaylardin` en` qizig`arli bo`limi Rim panteoninin` yarimi menen Kolizeydin` o`zine ta`n baylanistiriliwi bolg`an, amfiteatrdag`i siyaqli jaylasip, joqari ko`terilgen otirg`ishlari bar, ishki to`besi gu`mbezlenen anatomiyaliq teatrdin` u`lken, yarim do`n`gelek zali bolip tabiladi. [II.8,11-17]

Bul da`wirdegi ja`miyetlik qurilislardin` ken` tarqalg`an jan`a tu`ri teatr boldi. Paytaxtta da, ko`plegen wa`layatliq qalalarda da o`zinin` kelbeti boyinsha qalaliq ja`miyetlik oraydin` arxitekturaliq ansamblinin` a`hmiyetli bo`legi sipatinda jaratilg`an teatr imaratlari birinen son` biri boy tikleydi. Usi tu`rdegi imartalardin` en` suliw ha`m ko`rneklilerinen biri arxitektor Viktor Lui (1731-1807) ta`repien 1775-1780 jillari Bordoda qurilg`an teatr bolip tabiladi. Sirtqi pishimi to`rtmu`yeshli bolg`an u`lken ko`lem maydannin` ashiq bo`legine jaylastirilg`an. On eki su`tinli portik teatr imaratinin` ensiz ta`replerinin` birin bezep, onin` basli kirer fasadina saltanatli simbatliliq berip tur. Portik antablementine imarttin` waziypasin an`latiwshi muzalar ha`m hayal qudyalar ha`ykelleri ornatilg`an. Teatrdin` bir marshli bolip baslanip, keyin qarama-qarsi ta`repke qarap ketetug`in eki qanatqa bo`lingen, kirer esiktegi baspaldaqlari keyinirektegi Frantsuz teatr qurilislari ushin u`lgi bolip qaldi. Bordodag`i teatrdin` a`piwayi, aniq ha`m saltanatli arxitekturasini, onin` ishki ken`isliginin` aniq, waziypali sheshimi bul imaratti frantsuz klassitsizminin` en` bahali esteliklerinin` birine aylandirdi.

Biz ko`rip o`tken jillarda, do`retiwshiligi tolig`i menen frantsuz u`y quriwshilig`inin` kelesi da`wirine tiyisli bolg`an, revolyutsiya ideyasi menen ruwxlang`an, bir qatar arxitektorlar o`z do`retiwshiligin baslaydi. Ayirim joybarlar ha`m qurilislarda, sol waqitlarda-aq, revolyutsiyaliq da`wir menen baylanisli bolg`an klassitsizmnin` jan`a da`wirine ta`n bolg`an o`zgesheliklerge aylanatug`in usillar ha`m formalar ko`rine baslaydi.

XVIII A`SIR FRANTSIYA SU`WRETLEW O`NERI. JIVOPIS`

XVIII a`sirdin` basinda Frantsiya ko`rkem o`nerinde u`lken o`zgerisler ju`z berdi. Ko`rkemlik orayi a`ste aqirinliq penen Versal`dan Parijge ko`she basladi. Absolyutizmdi ko`termelep maqtag`an saray ko`rkem o`neri dag`darisqa ushiradi. Endi tariyxiy kartina toliq u`stemlikten shetletilip, su`wretshiler ko`rgizbelerinde portretler ha`m janrliq kompozitsiyalar barg`an sayin ko`beye basladi. Diniy syujetlerge lu`g`yaliq ma`ni beriliwinin` ku`sheyiwi sonshellu, ha`tteki shirkew ruwxaniylari o`zleri buyirtpa bergen altar`liq kartinalardi qabil etip aliwdan bas tartiwg`a shekem jetip barli (Santerra «Susanna»).

Rim-Bolon`ya akademiya da`stu`rinin` ornina XVII a`sirdegi flamand ha`m golland realizminin` ta`siri ku`sheye basladi: jas su`wretshiler Rubenstin` kartinalari tsiklin ko`shiriw ushin Lyuksemburg sarayina ag`ilip kele basladi. Bul da`wirde payda bolg`an ko`p sanli jeke toplamlarda (kolleksiyalarda) flamand, golland ha`m venetsiyali ustalardin` shig`armalarinin` sani ko`beye basladi. Estetikada «ko`terin`ki ma`nili suliwliq»ti (Felib`en) jaqlawshilar realistlik izleniwdi unatiwshi teoretiklerdin` qatti qarsilig`ina ushiraydi. «Pussenshiler ha`m rubensshiler sawashi» dep atalg`an tartis, su`wretshilerge ta`biyatqa eliklewdi esletken ha`m jivopiste ren`ler ta`sirliligini joqari bahalag`an Roje de Pil`din` jen`isi menen juwmaqlandi. «Korol`-quyash» zamaninin` ruwxina sa`ykes keletug`in akademizmnen g`arezli do`retiwshilikтин` pa`tiwasiz miljin`lari a`ste aqirinliq penen jan`a ekinler aldinda shegine basladi. [II.24,56-63]

Usi o`zgerisler da`wirinde, eski ideallar qiyratilip, al jan`alari endi qa`liplesip kiyatirg`an eki a`sir aralig`inda Antuan Wattonin` (1684-1721) iskusstvosi payda boldi.

Hesh qanday sistemali bilim almag`an, Valens`enli jaydin` to`besin bastiriwshinin` balasi, Vatto 1702 jili Parijge jo`nep ketedi.

Da`slepki on jilda – do`retiwshiliginin` erte da`wirinde – ol qariydarlardin` ken` qatlaminda o`timli bolg`an turmisliq ko`rinisler ha`m «modalar ha`m u`rp-

a`detler» gravyuralarin orinlaytug`in su`wretshi ha`m zergerler arasinda jasadi. Belgisiz o`nermenttin` ustaxanasinda ol golland janristlerinen ko`shirip, nusqalar tayarladi. Bul ortalig`ta jas su`wretshi tek g`ana flamand emes, al akademiya`liq mekteplerden tisqarida rawajlang`an milliy su`wretshilik da`stu`rlerin de u`yrendi. Keyin ala Vattonin` ko`rkemlik o`neri qalay o`zgermesin, bul da`stu`rler og`an o`mir boyi ta`sirin saqlap qaldi. A`piwayi adamg`a qizig`iwshiliq, obrazdin` jilli sezimliliigi, naturadan su`wret saliwg`a bolg`an hu`rmet ha`m ziyreklik – bulardin` barlig`i jasliq jillarinda-aq qa`liplesti.

Bul jillari Vatto dekorativ ko`rkem o`nerdi u`yrene baslaydi: biraq doslari onin` «awilliq bayramlarga, teatralliq syujetlerge ha`m zamanago`y kostyumlarga» qizig`iwshilig`in ayriqsha atap ko`rsetedi. Onin` o`mir bayanin jaziwshilardin` biri, Vattonin`: onin` maydang`a bariw ha`m a`dette sayaxat etip ju`riwshi jalataylar ta`repinen oynalatug`in ku`lkili saxna ko`rinislerinin` su`wretin saliw ushin ha`r bos waqtinan paydalang`anlig`in aytip beredi. Vattonin` Parijdegi birinshi ustazi, Akademiyada «zamanago`y syujetler su`wretshisi» dep atalg`an Klod Jillo bolg`anlig`i tiykarsiz emes. Lyuksembur sarayi kolleksiyasinin` qoriqshisi bolg`an ekinshi ustazi Klod Ordannin` ja`rdemi menen Vatto du`n`ya ju`zilik ko`rkem o`ner tuwrali ko`p na`rselerdi bilip aladi, Rubenstin` «Medichi galereyasi» menen tanisadi. 1709 jili ol Rim siyilig`in jen`ip aliwg`a urinip ko`redi – bul, og`an Italiyag`a barip qaytiw huquqin beretug`in edi. Biraq onin` bibliya syujetiine islegen kompozitsiyasi tabisqa erispedi. Vattonin` Jillo ha`m Ordannin` ustaxanalarindag`i jumislari onin` dekorativ pannog`a qizig`iwshilig`in oyatti. XVIII a`sirdegi frantsuz su`wretshilig`inin` barlig`in ju`da ta`n bolg`an bul janr o`zinin` sipayi a`piwayilig`i menen su`wretshinin` stanokli shig`armalarinin` kompozitsiyaliq printsiplerine ta`sir etti. O`z gezeginde rokoko dekorativ ko`rkem o`nerinin` en` a`hmiyetli elementleri a`sirdin` basinda Vattonin` jan`a izleniwleri ta`sirinde qa`liplesti. [II.17,44-49]

Sol, 1709 jili Vatto Parijden o`z watani Valans`enge ketti. Ketpesinen sa`l buriniraq ol o`zinin` janrliq saxnalarinin` birin orinladi. Onda a`skerlerdin` atlanisi

su`wretlengen edi. Itimal, bul syujetler o`pshilikke unag`an bolsa kerek, sawashlar bolip atirg`an jerge (Ispan miyrasi ushin uris bolip atirg`an edi) jaqin jaylasqan Valans`ende de, Parijge qaytip kelgennen keyin de Vatto bul jumisin dawam ettirdi.

Vattonin` «a`skeriy janrlari» – bul uris ko`rinisleri emes. Olarda qorqinishli, qayg`ili waqiyalar joq. Bular – a`skerlerdin` dem aliw orni, dem alip atirg`an qashqinshilar, otryadtin` ha`reketi. Olar XVII a`sirdin` realistlik janrin esletedi, ha`m sonin` menen birge ofitserlerdin` ha`m qashqinshi hayal-qizlardin` figuralari suliw quwirshaqlarg`a usap ketse de, bul olardag`i en` baslisi emes. Misali «Bivuak» (A`skerler qonig`i) (Moskva, A.S.Pushkin atindag`i Ma`mleketlik su`wretlew o`neri muzeyi) siyaqli syujetler uris syujetlerin ideallastirip ko`rsetiwshi su`wretlerden o`zinin` bayanlaniwinin` isenimliligi, baqlawlarinin` baylig`i menen ajiralip turadi. Adamlardin` kelbetinin`, ha`rekettinin` sipayi ta`sirliligi, ta`biyat ko`rinisinin` kewilliligi menen u`nlesip ketedi.

Vattonin` shig`armalari, derlik sa`nelenbegen ha`m sonliqtan onin` do`retiwshiligindagi o`zgeristin` barisin ko`rsetiw qiyin. Biraq onin` erterektegi «zamanago`y janrinda»g`i shig`armalarinda su`wretshinin` toliq qa`liplesken iskusstvosina ta`n bolg`an ha`siret ha`m mun`liliqtin` joqlig`i aniq. Olardin` syujetleri ju`da` ha`r qiyli: «a`skeriy janrlar», qala turmisinan ko`rinisler, teatr epizodlari (olardin` birewi 1712 jili Akademiya`ga usinilg`an edi). Usi zamanago`y janrlar arasinda, o`zinin` lirikaliq ta`sirliligi menen, Ermitajdag`i «Savoyar» ayriqsha ajiralip turadi.

1710 jildin` birinshi yariminda, Vatto sol waqitlardag`i ko`rnekli satrik-jaziwshi Lesaj benen jaqinnan tanisadi. Ol, belgili bay ha`m kolleksioner Krozdin` u`yi menen tanisadi, bul jerde ol ko`plegen, buring`i ustalardin` a`jayip shig`armalarin ko`redi ha`m ataqli rubensshi – su`wretshiler menen tanisadi (Sharl` de Lafoss ha`m b.)

Bulardin` barlig`i, a`ste-aqirinliq penen, Parijdeg`i da`slepki jillarinda janrshi-o`nerment bolg`an Vattoni keyin ala buyirtpashi aristokratlar tanig`an ataqli,

a`lpayim bayramlaq kartinalar su`wretshisine aylandiradi. Biraq o`mirdi biliw, og`an qol jetpes go`zzalliq haqqindag`i a`rman menen aralasip ketken, o`mirdin` qarama-qarsiliqlarin o`tkir seziniwdi alip keldi. Vattonin` toliq qa`liplesken da`wirdegi miynetlerinin` arasinda a`lpayim bayramlilik kartinalar a`hmiyetli orin iyeleydi. Bularda ol, metsenat Krozdin` u`yinde ko`re alg`an «assambleyalardi» ha`m teatrlastirilg`an maskaradlardi su`wretledi. Biraq degen menen Vattonin` a`lpayim bayramlari tek g`ana qiyaliy a`rman tuwindisi emes bolip, olarda ha`ttkeki onin` doslarinin` ha`m buyirtpashilarinin` portretlerin ko`riwge bolsa da, olardin` obrazliq du`zilisi tamashago`ydi ku`ndelikli turmistan uzaqlarg`a alip ketedi («Muhabbat bayrami», Drezden). Vattonin` kartinalarindag`i personajlar ha`m ta`biyat ko`rinislerinin` sezimtalilig`i arasindag`i u`nleslik – XVIII a`sirdegi peyzaj jivopisinin` rawajlaniwinda onin` iskusstvosinin` a`hmiyetli rolinin` tiykari bolip tabiladi. Sezitaliliqti izlew Vattoni Rubenstin` miyraslarina iqlaslandiradi. Bul onin` an`izliq kompozitsiyalarinda – misali, «Yupiter ha`m Antiopa» da sa`wleleniw tapqan. Biraq, bul jerde Rubenske ta`n bolg`an qizg`inliqtin` ornin` mun`li ha`siretleniw, al sezimler toliqlig`inin` ornin` – onin` na`zik sezimtaliliq iyeleydi. Vattonin` ko`rkemlik ideallari Montesk`eni esletedi ha`m bul ju`z ko`rinislerinde emes, al ko`binese biliner bilinbes bolg`an ha`reketlerde aniq ko`rinedi. [II.20,18-22]

Su`wretshinin` usili, onin` o`z sha`kirti Laykerege Bergen ken`esi menen sipatlanadi: «Qanday da bir ustazda ko`birek boliwg`a waqitin`di sarplamaw, alg`a umtiliw, barliq ku`shin`di ustazlardin` ustazi – ta`biyatti tu`siniwge jumsaw. Peyzajdi figuralar menen baylanistira otirip, qiyal su`rip ha`m tan`lap, Vatto o`zi jaratip atirg`an kartinanin` ha`r qiyli elementlerin tiykarg`i sezimtaliliq motivke bag`indiradi. A`lpayim bayramlarda su`wretshinin` o`zi su`wretlep atirg`anlari jat ekenligi seziledi, bul su`wretshinin` a`rmani ha`m haqiyqiy o`mirdin` kemshilikleri arasindag`i teren` ayirmashiliqtin` na`tiyjesi. Solay bolsa da Vattoni turmistin` na`zik poeziyasi o`zine tartadi. Onin` iskusstvosina muzikaliliqtin` ta`n ekenligi, al onin` personajlari (qaharmanlari) ko`binese na`zik, zorg`a esitilip

turg`an namani tin`lap turg`anday bolip ko`riniwi tiykarsiz emes. Misali, «Metseteya» (1719 j. a`tirapi, N`yu-York, Metropoliten-muzey) ha`m Luvrdag`i, oyg`a toli «Finett» usinday. Vattonin` do`retiwshiliginin` na`zik sezimtallilig`i, bul a`sir ko`rkem o`nerine, Delakrua keyinirek «belgizizlik ha`m mun`li sezimler oblasti» dep atag`an na`rseni tu`siniwge dol aship bergen jetiskenlik edi. A`lbette, su`wretshinin` izleniwlerinin` rawajlaniwinin` tar mu`mkinshilikleri, onin` izleniwlerine so`zsiz shegaralar qoydi. Su`wretshi buni sezindi. Onin` o`mir bayanin jaziwshilar, onin` o`zine o`zi kewli tolmay, islegenlerine qanaatlanbay, syujetten syujetke uriniwlari haqqinda aytip beredi. Bul ishki tolg`anislar – Vattonin` ko`rkem o`nerinin` qarama-qarsililiqlig`inin` sa`wleleniwi.

1717 jili Vatto akademiya`a «Kifera atawina ziyarat» (Luvr) dep atalg`an u`lken kartinasin usinadi ha`m sol ushin akademik atag`in aladi. Bul onin`, arasinan gu`mis-ko`gis ren` shig`ip turg`anday bolg`an altin ren`lerdin` ha`r qiyli tu`rinde orinlaniwi menen venetsiyalilardi esletiwshi a`jayip gammada islengen en` jaqsi kompozitsiyalarinin` biri. To`beshikten to`menge, altin menen qaplang`an kemelerge qaray, o`zlerin muhabbat atawi – Kifera atawinin` (grek an`izlari boyinsha, bul jerde muhabbat qudayi Afrodita tuwilg`an) ziyaratshilari dep sezingen, bayram lipasindag`i hayallar ha`m kavalierler tu`sip kiyatir. Juplar birinin` izinen biri, tap kartinanin` uliwma lirikaliq temasina qosilip, oni sezimlerdin` ra`n`ba`ren`ligi menen o`zgermkendey, bolip kiyatir. Ha`reket biyik terekler japiraqlari astindag`i Afrodita ha`ykelenen baslanip, shaqqanlasqan ritmdede dawam etedi – isenimsizlik ha`m kewilsizlik kem-kemnen qizig`iwshiliq ha`m janlaniw menen, aqirinda kemelerdin` u`stiinde qalqip uship ju`rgen amurlardin` kewilli oyinlari menen almasadi. A`zzi, o`zgermeli sezimlerdin` biliner-bilinbes almasiwi, belgisiz sezimler ha`m aniq emes tileklerin` na`zik oyini – Vattonin` aniqliqqa ha`m ku`shke iye bolmag`an poeziyasinin` shegarasi mine usilar edi. Sezimlerdin` biliner-bilinbes o`zgesheligin qabillawdin` ku`shliligi Vol`terdin` dramaturg Marivog`a qarata «adam ju`reginin` soqpaqlarinin`» onin` «u`lken jolinan» ayirmashilig`i haqqinda aytqan so`zlerin esletedi. «Kifera atawina

ziyarat»ta Vattonin` ren`ler sa`ykesligi ju`da` a`jayip: kisttin` jen`il terbelmeli ha`reketi formalardin` ha`reketshen`ligi sezimin, olardin` sezimtal tolqinlaniwin payda etedi, ha`mmesi terekler arasinan tu`sip turg`an jaqtiliqqa toli, na`zik hawa dumaninin` arasinan uzaqtag`i tawlar ko`rinisi seziledi. Altin ta`rizli fonda kiyimlardin` qon`ir, ashiiq-jasil ha`m toyg`in-qizil ren`leri janip tur. Vattonin` a`rmanli ko`rkem o`neri, onin` zamanlaslarinda jasalma ha`m jo`gi bolip ko`ringen a`lpayim bayramliliqti siyqirli tu`rde o`zgertip jibergen ayriqsha poeziyalig jag`imtalliqqa bo`lengen.

Vattonin` ko`plegen kompozitsiyalari, qaharmanlari, qiziqli ha`m mun`li p`esadag`i eski, biraq elede olardin` ju`regine jaqin bolg`an rol`lerdi o`zleri ushin oynap atirg`an tan` qalarliq o`mirde jasap atrig`an teatr saxnalarin esletedi. Biraq sol zaman spektakllerinin` haqiqiy mazmunida Vattoninin` teatrg`a ha`m teatr syujetlerine qizig`iwshilig`ina sebep boldi. Su`wretshinin` ertedegi do`retiwshilinde bular ko`p. Son`g`i jillari bul tsikldin` en` jaqsi shig`armalari payda boldi. Olardin` arasinda, shamasii 1716 jildan keyin, XVII a`sirdin` aqirinda eldin` basqariwshi toparlarina qarsi satiraliq shig`iwlari sebepli Frantsiyadan quwg`ing`a ushirag`an Italiyalii akterlar Pariijge qaytip kelgen waqitlari jazilg`an – «Italiyalii komediantlar» (Berlin). [II.10,11-17]

Biraq Vattonin`, teatr menen baylanisli en` jaqsi shig`armasi – «Jil`» (Luvr). Bul u`lken kartinanin` kompozitsiyaliq sheshimi biraz sirli ha`m ba`rqulla ko`plegen qarama-qarsiliqli pikirlerdi payda etedi. Ashiiq aspan ha`m toyg`in-jasil tereklerdin` foninda-aq kiyimdegii akterdin` figurasi biyik ko`terilip tur. Sur bas kiyimi onin` ju`zin jiyeklep tur, tiniq, o`tkir na`zeri tamashago`yge qaratilg`an, qollari to`men tu`sirilgen. Jil` u`stine minip turg`an rampag`a usap ketetug`in to`beshiktin` ar jag`inda onin` ka`siplesleri jaylasqan, olar, u`stine ku`lip otirg`an Skapen minip alg`an eshekii jibinen tartip tur. Bul topardag`i janlaniiw, Jil`din` qiymilsiz oyshillig`inin` saldamli qarama-qarsilig`i menen ku`sheytilgen. Jil`din` figurasinin` ha`m onin` menen hesh qanday ha`reketii menen baylaisii joq ekinshii plandag`i personajalardin` bir-birinen bo`leklengenligii, kartina Italiya komediyasi

teatrinin` yarmarkaliq ma`wsimlerinin` biri ushin viveska sipatinda orinlang`an, degen qizig`arli pikir menen tu`sindiriw mu`mkin. Bul jag`dayda, ko`pshiliktin` su`yikli qaharmani-Jil`din` tamashago`ylerge qarata so`z so`ylep turg`aninday bolg`an usinday viveskalardin` ko`binese yarmarkaliq teatrlar esiginin` u`stine qistirip qoyilg`anlig`i tu`sinikli boladi.

Jil` orinlang`an su`wretlew usili, Vattonin` izleniwlerinin` ha`r tu`rliligini, onin` ko`rkem o`nerinin` jan`alig`in ko`rsetedi. Buriniraqtag`i miynetleri jin`ishke ha`m qatti qil qa`lem menen, kishigirim, uzinsha, suyig`iraq rel`efli, jen`il iymek sizikli predmetlerdin` formasi ha`m konturina toqilg`an siyaqli bolg`an kishigirim jarqin jag`ilg`an boyawlar menen orinlang`an. Jaqtiliq tegislik betinen shag`ilisip, ha`r tu`rli – jag`imli aq, jasiliraq, ko`k, qizg`ilt-ko`k, qizg`ilt, hinji-sur ren`lerge bo`linip qulpi do`nedi. Bul qulpi do`ngen ren`lerdin` ra`n`ba`ren`ligi zamanlaslarinin` Vatto tuwrasi, ol qil qa`lemlerin tazalap juwmaydi ha`m boyawlardi, olardin` barlig`i aralastirilip saling`an bir qutidan ala beredi dep anekdot aytiwina sebep boldi. Tu`rlerdin` hayran qalarliq ra`n`ba`ren`ligi sheber lessirovka menen u`ylesip ketedi. Delakrua Vattonin` usillarında Flandriya menen Venetsiyanin` aralasiq ketkenligin tastiyoqlay otirip, oni tan` qalarliq usil, dep atadi. [II.10,24-34]

«Jilge» keletug`in bolsaq, onin` ren`ler gammasi «Kifera atawina ziyarattin`» altin ren`li gammasina qarag`anda, Vattonin` aldin`g`i «altin ren`» da`wirine salistirg`anda keyingi shig`armalarinin` ren`ler sa`ykesligi siyaqli, salqiniraq, ko`gisirek bolip ko`rinedi. Kartina a`lpayim bayramlarg`a qarag`anda bir qansha ken`irek islengen, onda ren`lerdin` erkin ha`reketi seziledi ha`m en` a`hmiyetlisi. Akterdin` aq kiyimindegi sarg`ish, ko`k, ko`gis (siren` gu`l ren`) ha`m qizil ren`ler ko`len`kesi. Bul ustanin` ko`p sanli su`wretlerinde ayqin sa`wlelengen batil izleniwlerdin`, realistlik bag`dardin` teren`lesiw.

Vattonin` grafikasi XVIII a`sirdegi Frantsuz ko`rkem o`nerinin` en` a`jayip betlerinin` biri boldi. Su`wretshi, a`dette Italiya qara qa`lemin, sanginani ha`m pordi paydalana otirip u`sh ren`de su`wret saldi. Onin` su`wretleri janli

baqlawlarg`a tiykarlang`an. Olar, a`dette, su`wretshi ha`zir biz atag`animizdan basqasha atag`an kartinalar ushin islengen, misali: «segiz figura ha`m bag`di sa`wlelendiriwshi kishkene kartina». Sonliqtan, biz Vattonin` grafikasında bul, ha`r qiyli figuralardi ushiratamız: dvoryanlar ha`m ka`mbag`allar, a`skerler ha`m hasilzada xanimlar, sawdager hayallar ha`m diyxanlar – bular keyin ala «tu`rli xarakterdegi figuralardin`» to`rt tomin qurag`an u`lgilerdin` u`lken jiynag`i edi. Dekorativ pannolardin` jobalari, go`zzal ta`biyat ko`rinisleri a`jayip, biraq, a`sirese su`wretshi ju`da` joqari bahalag`an – sezimlerin` biliner-bilinbes o`zgesheliklerin bere alatug`in, ha`r qiyli burilislardag`i ha`m ha`reketlerdegi – hayal baslari ju`da` suliw. Bul kartina ushin za`ru`r bolg`an pozalardi (ko`rinisler), ha`reketlerdi izlew edi. Biraq bul su`wretler sonday teren` mazmunli, ha`m sonliqtan o`z aldina qunliliqqa iye.

Vattonin` son`g`i shig`armasi Jersennin` antikvar (eski hasil ha`m bahali zatlar) du`kani ushin viveska boldi (sh.m. 1721, Berlin). Bul kartinani, a`dette o`zine kewli tolmaytug`in Vattonin` o`zide joqari bahalag`an.

Jersennin` du`kani u`stinde on bes ku`n g`ana ildiriwli turg`an viveska adamlardin` diqqatin o`zine tartti. Ol usi du`kannin` ishki ko`rinishin, onin` a`dettegi kelip-ketiwshi qariydarlari: hasilzada xanimlar ha`m olardin` qasinda birge ju`rgen mirzalar, xojeyiinler ha`m satip aling`an kartinalardi qutilarg`a jayg`astirip atirg`an xizmetkerler – su`wretlengen. Miymanlar ha`m xojeyinlerdin` diqqati ko`rkem o`ner shig`armalarına tartilg`an, sonliqtan «Jersen viveskasında» Vattonin` do`retiwshiligine ta`n bolg`an, na`zik ta`sirlilikdin` ayriqsha atmosferasi u`stemlik etedi. «Jersen viveskasi» – sol da`wir adamlari haqqında ta`sirli bayanlaw, XVIII a`sir realizminin` jan`a tabislarına boljaw. Biraq, su`wretshinin` XVIII a`sir jili mezgilsiz qaytis bolıwi, onin` XVIII a`sirdegi Frantsuz jivopisinde ko`p na`rselerdi belgilegen, qarama-qarsiliqli ha`m pa`t penen rawajlanıp baratirg`an do`retiwshiligin u`zip tasladı. Onin` ko`rkem o`nerinin` da`stu`rlerin sha`kirtleri – onin` haqiyqiy dawamshilari arasındag`i a`piwayirag`i Pater, pastoralg`a beyimirek Antuan Kiyyar ha`m u`stirtin sipayi syujetlerge de,

rawajlanip kiyatirg`an turmisliq janrdin` jan`a formalarina da qizig`iwshiliq penen qarag`an Nikola Lankreler rawajlandiriwg`a ha`reket etti. Akademikler, Karl Vanloo ha`m b. «sipayi janrg`a» berilip ketti.

Biraq Vattonin` XVIII a`sir Frantsuz ko`rkem o`nerine ta`siri biiraz ken`irek edi: ol zamanago`y syujetlerge, sezimlardin` lirikaliq qzgesheliklerin ayriqsha qabillawg`a, ta`biyat penen poetikaliq qatnasiqta boliwg`a, ren`lerdi na`zik seziniwge jol aship berdi. [II.10,78-82]

Eki a`sir shegarasinda turg`an Vattodan keyin, Frantsuz ko`rkem o`nerinde ja`miyettin` o`z-ara gu`resip atirg`an ku`shleri menen baylanisli bolg`an ha`r qiyli bag`darlar arasindag`i qarama-qarsiliqlar anig`iraq sezile basladi. 1720-1730 jillari, bir ta`repten buriniraq payda bolg`an rokoko ko`rkem o`neri qa`liplese. Ol monumental ansambller hasilzadalaridin` jeke ha`wlileri menen almastirilip, al ko`rkem o`ner do`retpeleleri usi ha`wlilerdin` inter`erlerin bezeytug`in bezekler sipatinda tu`sinilgen payittag`i arxitektura ha`m arxitekturaliq bezewdin` jan`a printsipleri menen aniq baylanisliliqta payda boladi. Na`tiyjede, dvoryanliq ma`deniyattin` qulawi menen – «bizlerden son`-du`n`yani suw alsada buri-bir» degen so`zler menen ta`riplengen waqitlar menen rokokonin` gedonistlik xarakteri, ko`rkem o`nerdin` bilim beriw a`hmiyetine qizig`iwshiliqtin` to`menlewi kelip shiqti. Bul on jilliqlardin` ko`rkem o`nerinde tu`rlerdin` janrlardin` o`z-ara qatnasi o`zgeredi – tariyxiy ha`m diniy jivopis` dag`darisqa ushiraydi ha`m nag`isli-dekorativli pannolar, gilemler ha`m sipayi saxnaliq ko`rinislerdi, jil ma`wsimlerin, ko`rkem o`ner allegoriyalarin su`wretlewshi desyudeportlar menen qisip shig`ariladi.

Rokoko stilinin` gu`llep-jaynawi 1730-1740 jillarg`a tiyisli: Su`wretlew o`nerindegi bul stildin` a`jayip u`lgisi Parijdegi Subiz miymanxanasinin` (otel`) inter`erlerinin` jivopislik ha`m skul`rturaliq bezewleri bolip tabiladi. Bul ansabl` 1730 jildin` ekinshi yariminda ko`plegen ko`rnekli ustalardin` – arxitektor Bofran, mu`sinshiler eki Adan ha`m Lemuan, jivopisshiler Bushe, Tremol`er, Vanloo ha`m Natuarlardin` birliktegi ku`sh saliwleri menen jaratilg`an edi. Ha`wlinin` en`

jaqsi inter`erlerinin` biri, Malika saloni dep atalatug`in, joqarg`i qabattag`i su`yri-sopaq zal. Ondag`i, ha`wlige qarag`an, u`lken, arka siyaqli terezeler ha`m usunday formadag`i ha`m biyikliktegi esik ha`m aynalar menen almasip keledi. Inter`erdin` kompozitsiyasinda aynalardin` qollaniliwi oni, aynalari terezelerge tuwri qaramaqarsi qoyilg`an Versaldin` aynali galereyasindag`iday ju`da` u`lken etip ko`rsetpeydi. Su`yri-sopaq zalda shag`ilisqan ko`rinisler qiyaliy ken`islikli nag`is payda etip inter`erdi qiyinlastiradi, ol simmetriyag`a iye bolmag`an esik ha`m terezelerdin` ko`pligin elesletiwshi Malika miymanxanasin bag` ko`shkisine usatip jiberedi. Inter`erlerde aq ren` basimiraq; saylandi jarqin- qizg`ilt ha`m na`zik ko`k – ren`ler jen`illik ha`m sipayiliq ta`sirin ku`sheytedi. Esik ha`m terezelerdin` arkalari u`stinde jabistirip islengen, altin jalatilg`an kartushlar, amurlar, shirmatilg`an shaqalar ha`m tan` qalarliq gu`l dizbegine (girlyanda) birlesip ketetug`in Natuardin` dekorativlik pannosi jaylasqan. Bul, tolqinlang`an jen`il nag`is diywal ha`m jaydin` ishki to`besinin` shegarasin jasiradi, al ishki to`benin` orayina qarap sozilg`an girlyandalar dekorativ sistemani juwmaqlaydi. Amur ha`m Psixeyanin` muhabbati tariyxina bag`ishlang`an, Natuardin` jivopisi nag`istin` bir bo`legine, sa`nli dekoratsiyanin` elementine aylanadi. Inter`erdin` arxitekturaliq nag`isinin` bir tegis, tolqin ta`rizli ritmi, figuralardi dekorativlik nag`islar menen baylanistira otirip kartinanin` kompozitsiyasina da o`tip ketedi. [II.19,20-29]

Rokokoknin` gedonizmi syujetlerdin` sezimlerde qasaqana oyatiwshilig`inda, ha`reketlerdin` nazlilig`inda, proportsiyalardin` na`zikliginde ha`m qizg`ilt, jasil ren`, ko`k ren` – tu`slerinin` shireli go`zzallig`inda seziledi. Jivopistin` bul bag`dari inter`er dekoratsiyasinda ken` tarqaldi, onda XVIII a`sirdegi dvoryanliq ma`deniyatqa ta`n bolg`an belgiler o`z sa`wleleniwini tapti.

Subiz miymanxanasinin` inter`erleri a`sirdin` birinshi yarimindag`i basqada ha`wlilerdegi siyaqli arxitekturanin`, jivopistin`, mu`sinshiliktin` ha`m a`meliy ko`rkem o`nerdin` saylandi ha`m ajiralmas ansambli bolip tabiladi. Mu`sinshi Erpennin` jabistirip islengen na`zik dekoratsiyalari Tremol`er ha`m Bushenin` esik u`stindegi jivopislik pannolari menen u`ylesip tur, ko`rkem bronza zuliplar

esiklerdi ha`m mramor kaminlerdi bezep turadi, diywallarg`a tartilg`an ashiiq-jasil ha`m qizg`ilt-gu`ren` gezlemeler altin nag`islar menen kestelengen. Eskizlerin belgili dekoratorlar, Meysson`e ha`m Oppenor islegen, rokokonin` oyma nag`isli ag`ash mebelleri jen`il ha`m ra`n`ba`ren`, olardin` formaları tan` qalarliq bezew nag`islarina usap ketedi, iyilgen tirekleri shayqalip ketetug`inday turaqsiz bolip ko`rinedi.

XVII a`sirdin` salmaqli ha`m saltanatli mebelleri qolayliraq shezlonglar, kreslolar ha`m divanlar, kishigirim komod ha`m konsolli stolikler menen almasteriladi. Olar shiyirtpaqlar, baqanshaqlar ha`m gu`l da`steleri tu`rindegi oyma nag`islar, qitay ha`m pastoral` motivlerindegi su`wretler ha`m a`piwayi oyma nag`islar menen qaplang`an. Rokaylli farforda nag`is ashiiq, «rezerv» maydanlar qaldirg`aninday, mebel`de bronza zuliplar qimbat bahali ag`ashtin` ha`r qiyli tu`rinen qurilg`an, hesh na`rse menen bezelmegen, ashiiq betin jen`il gu`l dizbeklerindey bolip jiyekleydi. Konstruktsiyanin` ha`m nag`istin` qizig`arlılig`i sebepli kelbetinin` aniqlig`i sezilmeydi, saylandiliq ha`m na`ziklik, inter`erdin` xarakterine sykes keledi. Usi da`wirdin` belgili mebel` ustalarinin` biri Jak Kaffieri edi. [II.24,56-63]

Rokoko inter`eri ushin, sonday-aq, gobelen manufakturasında ha`m Jan Beren, Klod Ordan, Jan Fransua de Trua, Fransua Bushe ha`m b. jivopisshilerdin` kartonlari boyinsha Bovedegi manufakturada orinlang`an shpalerler (oboılar) ta`n edi. Olardin` syujetleri – sipayi saxna ko`rinisleri ha`m pastorallar, an`shilar ha`m jil ma`wsimleri, qitay motivleri («shinuazri»). Son`g`ilari Shig`istan alip kelinggen gezlemeler ha`m farfordin` ko`pligi menen baylanisli. Bul da`wirdin` rokayl` inter`erlerin bezewge arnalg`an gezlemelerine jarqin ra`n`ba`ren` u`nleslik ha`m jen`il, sa`nli nag`islar xarakterli. Shpaler ushin kartonlardin` avtorlari ko`binese dekorativlik panno sheberleri edi. XVIII a`sirdin` ortasindag`i dekoratorlar arasinda oyip nag`is saliwshi Jan Verberkt (Versal` inter`erleri) ha`m jivopisshi Kristofer Gyue (Shandag`i qorg`an-saray inter`erleri) ayriqsha ajiralip turadi.

XVII a`sirdin` aqirinda oylap tabilg`an jumsaq frantsuz farfori a`sirdin` birinshi yariminda a`stelik penen rawajlandi ha`m ko`binese eliklewshilik sipatqa iye boldi (Sen Klu, Shantil`i ha`m Mennesi mnufakturalari, bul jerde manufaktura-kaptialistlik o`ndiris tu`ri). Tiykarinda, haqiyqiy farfor o`ndirisi – Vensen ha`m, a`sirese Sevr manufakturalarinda – tek g`ana a`sirdin` ortalarina kelip en jaydi. XVIII a`sirdin` basinda gu`mis (Toma Jerman ha`m b. ustalar), sonday-aq bronza buyimlar – saatlar, jirandol` ha`m bralar, vaza ha`m torsherler islep shig`ariw texnikasi jaqsi rawajlang`an edi. Farforg`a keletug`in bolsaq, Vensen, o`nimleri su`wretleri boyinsha tayarlang`an Dyurlessi ha`m Bushenin` do`retiwshiligi menen baylanisli. Sonday-aq, Fal`kone jumis islegen Sevr manufakturasinin` keyingi gu`lleniwine de Bushenin` miynetleri sebepshi boldi. Tap usi tarawda rokayl` dekoratorinin` a`jayip sheberligi jarasiqli ko`zge tu`sti. XVIII a`sirdin` ortalarinda, Sevrde, onin` eskizleri boyinsha sirlanbag`an farfor-biskvitten tayarlang`an kishkene ha`ykeller – onin` islegen jumislarinin` en` jaqsilari bolsa kerek. Olardin` lirikaliq na`zikligi ha`m jarasiqli suliwlig`i, sol da`wirdin` dekorativ ko`rkem o`nerinin` basqa tu`rlerine de ta`n bolg`an stilistikaliq o`zgeshelik bolip tabiladi. Bushe ha`m Fal`konedan keyin Sevrdin` ha`ykelshilik ustaxanalarina Le Rish, onnan son` Buazo basshiliq etti. Frantsuz mu`sinshilerinde, a`sirdin` ekinshi yariminda da plastikanin` kameraliq formalarina qizig`iwshiliq saqlanip qaldi. Sevrdin` modellerin Sali, Pibal`, Klodian ha`m b. isledi. [II.15,12-19]

Fransua Bushe (1703-1770) o`zin Vattonin` dawamshisi dep esapladi. Ol onin` kartinalarin nag`islawdi basladi. Biraq Vattonin` iskusstvosinin` teren` mazmunlilik`i ha`m XVIII a`sirdin` ortalarina kelip Frantsiyadag`i ko`rkem o`ner jarasiqlilig`inin` qa`delerin belgilewshige aylang`an Bushenin` do`retiwshiliginin` sirtqi suliwlig`i arasinda pariqliq bar. Bushenin` gravyuralarinda Vattonin` o`tkir xarakterli janrlig`i ko`rinisleri nag`islang`an vin`etkag`a aylanip qaldi. Keyin ala usig`an usag`an printsipler rokoko kitap illyustratsiyasinda, jabistirip bezew ha`m desyudeportler rokayl` inter`erlerin bezegeni siyaqli, kitaplardi suliw nag`islar

menen bezegen – vin`etkalar ha`m kontsovkalarg`a (kitaptin` aqiri) qollanildi. Lankre, Pater ha`m Eyzen menen birgelikte Bushe Lafontennin` erteklerine islengen su`wretlerdi nag`isladi. Bul, nag`is oyiw ha`m ofort texnikasinin` aralaspasinda orinlang`an, Larmessen syuitasi, – dep atalg`an usi ledi.

Bushenin` su`wretleri Vattonin` su`wretleri da`rejesinde yoshli emes, biraq olar o`zinshe tu`sinikli ha`m ta`sirli. Akvarel` ha`m bistrda islengen «Qaraz» (A.S.Pushkin atindag`i Ma`mleketlik su`wretlew o`neri muzeyi) atli su`wret derlik kalligrafiyalik sheberlik penen orinlang`an. Su`rettin` kompozitsiyasi ayriqsha dekorativli – da`r`ya, terek ha`m bult, sol da`wir nag`islarina usap ketetug`in, iymek siziqti payda etedi. Haqiqatliqtan ha`m ta`biyattan ra`ha`tleniwden uzaq bolg`an Bushenin` peyzajliq kompozitsiyalarinda lirizm bar, olardi ku`ndelikli turmistan aling`an motivler janlandirip tur. Gobelenlerge ha`m farforg`a eskizler, gravyura ha`m su`wretlerden basqa Bushe, degen menen ba`ri bir sol inter`erlerdin` rokaylliq dekoratsiyasi tiykari menen baylanisli bolg`an ko`p sanli stankli kartinalardi da jaratti. Ol sipayi shopanlardi ha`m nazli shopan qizlardi yamasa a`yyemgi du`n`ya mifologiyasinin` sezimlerde oyatiwshi epizodlarin su`wretlegen frantsuz pastoral` janrinin` haqiqiy jaratiwshisi bolip tabiladi. Bushenin` pastorallari mayli tili, olar «awilliq ko`rinislerge» dvoryanliq kewilshelik modanin` u`lgisi bolip xizmet etedi. Jarasiqli peyzajdag`i quwirshaqtay figuralardi su`wretlewshi, Luvrlag`i «Uyqilap qalg`an shopan qiz» (1745), «Diananin` shomiliwi» (1742) ha`m b. shig`armalari usunday. Bul, «jag`imliliq iskusstvosi» edi, ol ol unawdi, biraq mazani almawdi qa`leydi. Jaslig`inda, Italiyag`a sapari payitinda, Bushe T`eopolonin` bir qatar jivopislik usillarin, a`sirese su`wretlew sheberliginin` nurlilig`in o`zlestirip aldi. Onin` nimfalari denesinen jumsaq nur taratip turg`anday, al ko`len`keleri ha`m konturlari qizg`ilt ren`de. Bushenin` jasalma boyawlari, siyrek ushirasatug`in, ko`binese: «kepter moyni», «ziyrek shopan qiz», jog`alg`an waqit ren`i», «kewilli jesir hayal» ha`m ha`tteki, «tinishsizlang`an nimfanin` jambasinin` ren`i» siyaqli ersi atlar menen atalg`an ren`ler tu`rlerin izlep atirg`an sol waqit ushin xarakterli edi.

Sonin` menen birge, akademiyaq usta Bushenin` jivopislik usilinin` o`zgesheligi, onin` «u`lken ag`img`a» intalilig`inda ha`m Lebrennin` epigonlari siyaqli asira ta`riyplewshilik usilinan paydalang`anlig`inda edi. Onin` kartinalarinda asimmetriyali rokaylliq sxemalar menen bir qatarda akademiyaq u`sh mu`yeshli ha`m piramidaliq kompozitsiyalar da ko`rinedi. Bul salqin qanli oyshilliq ta Busheni Vattodan ha`m onin` mektebinen ajiratip turadi. Zamanlaslariniq gu`u`aliq beriwi boyinsha ta`biyatqa diqqat penen ser saliwg`a zau`qi soqpaytug`in Bushe, – og`an u`nleslik ha`m go`zzaliq jetispeydi, onda toliq jetiskenlik joq ha`m jaqtilig`i az, – dep esaplag`an. Shamasi, sonin` ushin da ol o`zinin` kartinalarinda ta`biyatti ra`n`ba`ren` ha`m ashig – qizg`ilt ha`m aspan ko`k – ren`lerde su`wretlewge umtilg`an bolsa kerek. Bushenin` bezemeliligi qatti sing`a aling`anlig`i tan`lanarliq emes: onin` ko`rkem o`nerinin` ag`artiwshilar ta`repinen unamsiz bahalang`anlig`i belgili. [II.20,67-72]

A`sirdin` ortasinda rokokonin` jetekshi sheberi bolg`an Bushenin` a`tirapina usi bag`dardin` ko`plegen su`wretshileri – Sharl` Jozef Natuar, P`er Sharl` Tremol`er, Karl Vanlolar toplandi, onin` ko`rkem o`nerine jasi u`lken a`wladtin` sipayi su`wretshileri – Sharl` Antuan kuapel`, Jan Mark Natt`e qizig`iwshiliq penen diqqat awdardi.

XVIII a`sirdin` birinshi yarimining` arxitekturasi da, jivopis` siyaqli, inter`er dekoratsiyasi printsiplerinen g`a`rezli edi. Subiz miymanxanasinda, jabistirp islengen nag`is penen aralasip qosilip ketken amur figuralarin aytpag`annin` o`zinde, desyudeportlar rel`efli orinlang`an. Inter`erlerdegi mifologiyaliq gruppalar da, portretlik byustler de dekorativ mu`sinshilik penen u`nlesip tur. Biraq, XVIII a`sirdin` birinshi on jillig`indag`i mu`sinshilikte, o`zinin` monumentallig`i ha`m ken` en jayg`anlig`i menen, ele de, Versal` mektebinin` da`stu`rleri ku`shli edi. A`sirdin` birinshi yariminda jumis islegen ko`plegen ustalar Versadag`i Marli bag`i, XVIII a`sirde-aq qurilip baslang`an, og`iri u`lken Parij ansambli ushin buyirtpalardi orinladi. U`lken Giyom Kustu (1677-1746), ha`zir Parijdeg`i Elisey maydanlarinin` baslang`an jerinde turg`an, jigerge

ta'sirlilikke toli, Marli atlari toparin orinladi. Invalidler u'yinin' fasadf ha'm portplinin' bas timpanindag'i – allegoriyalik figuralardin' arasinda turg'an – Marstin', Minervanin' ha'm Lyudovik XIV mu'sinleri de og'an tiyisli.

Kustudin' sha'kirti Edm Bushardon da (1698-1762) Versalda issledi. Onin' qa'liplesiwine de monumental saray mektebinin' ko'nlikpeleri ta'sir etti. Bushardonin' shig'armaliri arasindag'i en' belgilileri, Lyudovik XIV nin', bir waqtlari usi atamadag'i maydan (ha'zirgi Tatiwliq maydani) orayinda turg'an (saqlanbag'an) atli statuyasi, ha'm sonday-aq Parijdegi Grenel' ko'shesindegi u'lken fontan (1739-1745). Bul ustanin' do'retiwshiliginde jan'a ko'rkemlik usillar payda boladi. Ol, son'g'i Versal' klassitsizmne ta'n bolg'an formalardin' awir salmaqlilig'i ha'm perdelerdin' saltanatlig'inan bas tartadi ha'm ha'reketlerdin' suliwlig'i, jaqtiliq ko'len'kelerinin' o'zgeriwinin' na'zikligi, iykemshil siziqlardin' muzikalilig'i menen lirikaliq temani men'gerip aladi. Bul belgiler Grenel' ko'shesindegi fontandi bezep turg'an allegoriyalik figuralarda da ayriqsha ko'rinip tur. Ol, jaydin' fasadina usag'an, u'lken arxitekturaliq – mu'sinlik kompozitsiya bolip esaplanadi. To'mengi, rustalang'an yarus joqarg'isi ushin p'edestal waziypasin atqaradi, orayliq bo'limi joqarg'i yarustin' ionikaliq portigi menen belgilengen, onin' eki ta'repinde – statuyali teksheler, teksheler astinda – rel'efer. Bul, da'wirler kesispesinde turg'an estelik: ortasi shig'ip turg'an batin'qi diywal rokaylliq jobalastiriwdin' kербazlig'in esletedi; da'r'yalardin' allegoriyalik su'wretlerinde ha'm a'sirese rel'eferde lirikaliq pastoral'din' notalari ku'shli; kompozitsiyanin' orayi xizmetin atqarip turg'an portik onin' bo'leklerin birlestirip, og'an rokokog'a ta'n bolmag'an sipayiliq ha'm saldamliliq bag'ishlap tur. Bushardonin' en' belgili miynetlerinin' biri – Amurdin' statuyasi (1739-1750, Luvr).

Rokoko stilinin' belgileri a'sirese Jan Batist Lemuannin' (1704-1778) do'retiwshiliginde ayqin ko'rinedi. Onin' do'retiwshiliginin' basli tarawlari – dekorativ plastika ha'm a'sirese portretlik byustler. Ol Subiz miymanxanasinda islegen mu'sinshilerdin' biri edi – ol jerde og'an allegoriyalik figuralar tiyisli.

Ermitaj (Peterburg) jiyng`indag`i jas qizdin` portretlik byustindegi kompozitsiyanin` na`zik asimmetriyasi, siziqlardin` jumsaqlig`i, ha`rekettin` nazli kerbazlig`i – Lemuannin` talantinin` bul belgilerinin` barlig`i onin`, lirikaliq zeyinlilik jetik ug`iniwg`a iye bolg`an, biraq xarakterdin` quramalilig`in ashiwg`a ha`reket etpeytug`in haqiqiy rokokonin` portretshisi ekenligin ko`rsetedi.

Ko`rkem o`nerge u`lken ta`rbiyalig a`hmiyet bere otirip, ag`artiwshilar og`an o`zlerinin` tu`sinigindegi «ta`biyg`iy adam» teoriyasi boyinsha a`dep-ikramliliqqa ta`rbiyalaw qurali sipatinda qaradi. Biraq etikanin` tap usi bo`liminde olar idealizmge ju`z burg`anliqtan burjuanin` ju`zeki adamgershiligi ko`rkem o`nerdegi minsizliktin` (idealdin`) timsalina aylanip qaldi. Aqsu`yeklerdin` buziqlig`ina da`liylsiz haq niyetlilikni qarsi qoya otirip, ag`artiwshilar kapitalizmning o`zi menen nelerdi alip kelgenligin ko`rmedi. Sonliqtan Didronin` o`zining dramalarindag`i burjuaziyaliq qaharmanlar haqiqiy emes, qiziqsiz ha`m jasalma, qurg`aq na`siyat aytiwdin` qurali bolip xizmet etedi. Ag`artiwshiliq estetikasinin` en` a`zzi jeri, ko`rkem o`nerden aqil-na`siyat beriwdi talap etiw bolsa kerek ha`m sonliqtan ko`rkem o`nerge arnalg`an maqalalardin` en` solg`in betleri aqil-na`siyatliq janrdi ko`klerge ko`terip maqtawg`a arnalg`an betleri bolip qaladi. Bunday jag`daylardag`i Didronin` tu`sinbewshiligi hayran qalarliq. A`sirese onin` o`zi jivopisshiler ushin jazg`an ta`sirli syujetleri ayriqsha qizig`arli. [II.3,11-18]

Su`wretlew o`nerinde usi qarama-qarsiliqlardi o`z do`retiwshiliginde sa`wlelendirgen su`wretshi Jan Batist Grez (1725-1805) boldi. Grez Lionda, ekinshi da`rejeli jivopisshi Grandonda oqidi. Onin` atag`in shig`arg`an da`slepki jumisi «Tawratti oqip atirg`an xojaliq atasi» janrliq kartinasi boldi. Grez 1750 jili Italiyag`a barda ha`m ol jerden syujetinen basqa hesh na`rsesi ital`yansha bolmag`an turmisliq ko`rinislerdi alip keldi. Onin` a`tirapinda talas kelip shig`adi. Korolik qurilislari direktori markiz Marsin`i og`an markiza Pompadur ushin allegoriyalig kompozitsiyalarg`a buyirtpa berip, onin` iqlasin o`zine qaratpaqshi boladi ha`m jumislarin Italiyag`a jiberiwdi usinadi. Ag`artiwshilar u`shinshi

qatlam jivopisshisi sipatinda islegen Grezdin` syujetlerinin` demokratiyalilig`in qollap quwatlaydi.

Grezdin` en` basli miyneti 1761 jili Salong`a qoyildi. Bul «Awil kelinshegi» (Luvr) edi. Grezdin` kartinasi – tek g`ana u`y turmisinan bir ko`rinis emes. Onin` sanali tu`rde o`z aldina qoyg`an maqseti birqansha ken`irek – ko`p figurali, ken` ashilg`an kompozitsiyada u`shinshi qatlamnin` jaqsi u`rp-a`detlerin maqtay otirip, u`y-ishi turmisindag`i ayriqsha waqiyani sa`wlelendiriw-edi. Sonliqtan, basli waqiya – xojaliq atasinin` o`zinin` ku`yew balasina qizinin` uzatiw du`n`yasin tapsiriwi – a`tirapinda, bul «shin ju`rekten a`melge asirilip atirg`an a`jayip waqiyani» izzetli u`y-ishi ag`zalarinin` qanday quwanish penen qabil etiw haqqindag`i ken` ko`lemlig`i gu`rrin` en jayadi. Kompozitsiya jan`asha quriladi: Grezdin` personajlari o`zlerin saxnada turg`anday sezinedi – olar haqiqiy o`mirde jasap atirmag`anday, haqiqiy emestey, tap rol` oynap atirg`anday bolip ko`rinedi. Personajlardin` jaylastiriliwi, olardin` ha`reketleri, ju`z ko`rinisleri, «adamdi jilatatug`in komediya» mektebinde ta`rbiyalang`an rejisser ta`repinen oylap tabilg`anday. Misali, turmisqa shig`ip atirg`an qizdin` eki sin`lisi, olardin` birewinin` haq kewilden jaqsi ko`retug`inlig`i ha`m mehriybanlig`i menen ekinshisinin` biya`dep qizg`anishi bir-birine arnayidan salistiriw ushin ko`rsetilgende bolip seziledi. Angliyalı dramaturg Gol`dsmit, teatr ko`rkem o`nerindegi usig`an uqsas qubilislar haqqinda «Bul p`esalardag`i barliq personajlar jaqsi ha`m haq niyetli:, olar saxnada o`zlerinin` qan`iltirdan islengen pullarin saqiyliq penen tarqatadi», – dep jazdi. [II.19,34-42]

1761 jilg`i Salonda-aq Grez «La`n`» Ermitajliq kartinasina islengen bir neshe su`wretlerin ko`rgizbege qoydi. Bul kartinag`a aldin ala islengen joybarlardan «Kempir apa» atli akvarel` belgili (Parij, jeke toplan). Akvarel` ka`mbag`al u`ydi su`wretleydi, basqish astinda, awiriw kempirdin` a`tirapinda balalari toplanip tur. Ko`rinislerdin` isenimlilik, waqiyandin` haqiqiy o`mirden aling`anlig`i, Grezdin` naturadan alip islegenligin ko`rsetip tur. Onin` Parijdin` sawdager hayalların, jarlilardi, diyxanlardi, o`nermentlerdi su`wretlegen jumislari belgili.

Su`wretshinin` kartina u`stinde jumis islewdi baslawinda naturadan aling`an baslang`ish su`wretleri a`hmiyetli orin iyeleydi. Biraq, 1763 jili Salong`a qoyilg`an kartinani eskiz benen salistirg`anda bir qansha o`zgeris bar ekenligi seziledi. Poza ha`m ha`reketlerde jasalmaliliq payda bolip, qanday da bir kelisiksiz bolip qalg`an, u`y-ishi ag`zalari o`zlerinin` irzashilig`in ha`m iqlasin bildiriw ushin, shawqimlasip la`n` bolip jatirg`an kempirdin` u`stine japirilip, oni aqirg`i ku`shinen de ayiradi. Eskizdegi, basqishtin` qiysayip ketken qaptal ag`ashina ildiriwli turg`an la`tte shu`berek, da`bdebeli perdege aylanip ketedi. Bul perde, sol u`ydin` bayrag`i siyaqli, reyimshil qaharmandardin` piramidaliq toparinin` to`besindegi tajday bolip tur. Uliwmalastira otirip, Grez akadeimiyaliq kompozitsiya usilinan paydalanadi; waqiya qatnasiwshilarin aldind`g`i plan boylap, «bare`ef»te jaylastiradi. Grezdin` ko`plegen su`wretlerine realizm sipati berilgen; olardin` tiykarinda o`mirdi baqlaw jatir. Biraq, su`wretshinin` do`retiwshilik usilina sirtqi, u`yrenshikli uqsasliq ta`n. Bul qubilis XVII a`sirdegi akademist Lebrennin` adam sezimlerinin` ko`p tu`rliligini bir neshe uliwmalastirilg`an ha`weslikler formulasina keltiriwge ha`reket etkenligini esletedi. [II.14,34-42]

1760 jillari ha`r bir jan`a shig`arma menen Grezdin` qaharmanlari «qatip qalg`an ten`ewler» qa`siyetine – qiynalip atirg`an xojaliq atasi, jaramas bala, izzetli ku`yew, zalim o`gey ana ha`m t.b. – iye bola basladi. Usi on jilliqtin` ekinshi yariminda Grezdin` su`wretlew o`nerinin` unamsiz ta`repleri anig`iraq ko`rine baslaydi («A`ke g`arg`isi», Luvr, ha`m b.).

«Sever ha`m Karakalla» (Salon, 1769; Luvr) – bul, tariyxiy kartina da`rejesine ko`terilgen, adamgershilikli a`ke ha`m jaramas perzent tariyxi. Bir ta`repinen qarag`anda Grezdegi sem`yaliq adamgershilik barg`an sayin uliwmalasip baradi ha`m usi ko`z qarastan, onin` «tariyxiy qaharmanliqqa» aylaniwi duris blip ko`rinedi. Sonin` menen birge, bul jerde a`hmiyetli, jan`a mazmun bar. Karakalla – tek g`ana jaman perzent emes, al jaramas hu`kimdar da. Grezdin` bul kartinasin qabillawdan bas tartip, Akademiya (oni sol waqitlari qartayg`an Bushe basqaratug`in edi), 1770 jillari ju`zege kelgen, sem`yaliq

adamgershiliktin` puxaraliq adamgershilik penen almastiriliwina jol ashqan puxaraliq motivlerge narazilig`in bildirdi.

Grezdin` son`g`i da`wirdegi shig`armalarında barg`an sayin jasalmaliliq basimiraq bola baslaydi. Eki ma`nili, meshanliq kewilsheklik ha`m pa`s da`rejedegi jivopislik syujetlerge iye bolg`an «Sing`an gu`ze» (Luvr), «O`li quslar», «Baslar» ha`m «Azang`i duwa» kartinalari usinday edi. «Eger haqiyqatshil bola almasan` jag`imtalli bol», – degen so`zdin` Grez ta`repinen aytiliwi hesh kimdi tan`landirmasa kerek. «Jag`imli boliw o`neri» jivopistegi zamannin` progressiv ideyaların sa`wlelendiriwge bolg`an umtiliwshiliqtan u`stin bolip aldi.

Grez XVIII a`sirdin` ekinshi yarimindag`i frantsuz jivopisinin` pu`tin bir bag`darina tiykar saldi (Lepis`e, Obri ha`m ko`plegen basqalar). Ol 1770-jillari, revolyutsiyashil klassitsizm qa`liplesken waqitlari rawajlandi. Sonliqtan, bul waqitlardag`i na`siyatshil janr, frantsuz jivopisindegi ekinshi da`rejeli qubilis bolip qaldi. Grezdin` haqiyqiy dawamshilarinin` biri Et`en Obri o`zining` kartinalarinin` syujetin o`mirde emes, al, Marmontal`din` «Aqil na`siyatliq povestleri»nen aldi. Nikola Bernar Lepis`enin` (1735-1784) do`retiwshiliginde son`g`i sentimentalliq janrdin` basqa ta`repi – idilliyaliq – alg`a shig`adi. Fal`kone bir ma`rtebe, – «Bizdi qozg`awg`a qansha ko`birek ku`sh salinsa, biz sonsha kemirek ha`reketke kelemiz», – dep duris aytip o`tken. [II.16,89-95]

Grez ha`m onin` sha`kirtlerine baha bere otirip, adamgershilikti u`git-na`siyatlawshi XVIII a`sirdegi sentimentalizmin`, Russonin` du`n`ya qarasi menen baylanisli bolg`an, basqa bag`dari menen aljastiriwg`a bolmaydi. A`sirdin` ekinshi yarimina ta`n bolg`an ta`biyatqa ha`weslik, atap aytqanda, bul da`wirdegi peyzaj o`nerindegi realistlik bag`darlardin` rawajlaniwina tiykar boldi.

XVIII a`sirdin` basindag`i ta`biyatti – onin` lirikasin, ku`shli sezimtalilig`in, adam ruwxiyati menen u`nleslikte bola aliw mu`mkinshiligini – jan`asha tu`siniwdin` tiykarlari Vattonin` do`retiwshiliginde bar edi. Bul iskusstvo, sol waqitlari basqa janrlarda da: misali, gilem ushin kartondag`i peyzajli fonlar,

sawash ko`rinisleri ha`m animalistik kompozitsiyalarda da rawajlandi. Bulardin` arasinda Fransua Deporttin` (1661-1743) ha`m Udridin` (1686-1755) an`shiliq ko`rinisleri ayriqsha qizig`arliraq; janli baqlawlar Deporttin` etyudlarinda («Sena alabi», Komp`en) ko`zge taslanadi.

Peyzaj janrinin` ko`rnekli sheberleri XVIII a`sirdin` ortalarinda payda boldi. Olardin` arasinda en` u`lkeni Jozef Verne edi. Ol jigirma jasinda Italiyag`a ketti ha`m on jети jil sol jerde jasadi. Sonliqtan Verne Frantsiyada 1750 jillari – 1753 jilg`i Luvr Salonindag`i tabisinin keyin – belgili boldi. Vernenin` do`retiwshiligi Klod Lorennin` da`stu`rlerin esletedi – onin` peyzajlari dekorativli. Verne, geyde lirikaliq motivlerge, geyde dramaliq notalarg`a beyim, son`g`i jillari ol dawil ha`m ay jaqtisinin` romantikaliq ta`sirlerin jiyi paydalandi. Verne – sheber gu`rrin`shi – onin` ko`rinisli peyzajlari ko`p; belgili «Frantsiya portlari» seriyasi, ko`plegen ten`iz ha`m park ko`rinisleri usunday. Bul su`wretshinin` peyzajlari inter`er dekoratsiyasinin` bo`lekleri sipatinda da ken` tarqalg`an.

U`lken Lui Gabriel` Moro (1739-1805) – peyzaj jivopisinin` keyinirektegi sheberi. A`dette ol Parij ha`m onin` do`geregindagi – Medon, Sen Klu, Bagatel`, Luves`ennin` ko`rinislerin jazdi. Moronin` «Park sharbag`i menen peyzaj» (akvarel` ha`m guash`); A.S.Pushkin atindag`i Ma`mleketlik su`wretlew o`neri muzeyi) siyaqli ko`rkem peyzajlari arqali atag`i shiqti. Onin` shig`armalari sipayi, biraz suwig`iraq, biraq ren`leri boyinsha na`zik islengen. Moronin` teren` sezimtallig`i ha`m o`mirdi tu`singishligi onin` «Medondag`i to`belikler» (Luvr) siyaqli miynetlerinde o`z sa`wleniwin tapqan. Onin` kartinalari, o`lshemleri boyinsha onsha u`lken emes, su`wretshinin` qol tan`basi suliw. [II.26,11-19]

XVIII a`sirdin` ekinshi yariminin` en` belgili peyzajshisi Gyuber Rober (1733-1808) boldi. Italiyada jasag`an jillari, ol a`yyemgi zamang`a – A`yyemgi Rim qaldiqlarina, hu`rmet sezimine berildi. Ol, klassitsizm ideyalari menen ruwxlang`an jan`a a`wladtin` su`wretshisi edi. Biraq Roberdin` do`retiwshiligine eski du`n`yag`a qizig`iwshiliq penen ta`biyatqa beyimliktin` janli baylanislilig`i ta`n edi. Bul XVIII a`sirdin` ekinshi yarimindag`i frantsuz ma`deniyatinin`,

a`yyemgi du`n`yadag`i ta`biyatta adamnin` erkin ha`m ta`biyg`iy halatinin` keleshektegi u`lginin ko`rgen waqitlardag`i a`hmiyetli bag`darlari boldi. Su`wretshi Parijge qaytip kelgennen keyin arxitekturaliq peyzajlarga ko`plegen buyirtpalar aldi. Olar dekorativ maqsetke arnalip, jan`a klassikaliq ha`wlilerdin` inter`erlerin bezedi. Olarg`a rus to`releri de, misali, knyaz` Yusupov Arxangel`sktegi ha`wlisi ushin, buyirtpa bergan. [II.11,38-42]

Kartinani jarata otirip, naturadan aling`an su`lgerdi pydalang`anlig`ina qaramastan, Rober qiyalparazliqqa beriledi, oydan toqiydi. Piranezi siyaqli, ol da bir kartinada ha`r qiyli esteliklerdi ha`m eski, qulag`an kaldiqlardi birlestiredi. Su`wretshige arxitekturaliq motivlerinin` saltanatlig`i ta`n. Usil ha`m syujetleri boyinsha, ol klassitsizmni` haqiqiy sheberi. Biraq XVIII a`sirdin` ekinshi yarimindag`i peyzajdag`i realistlik bag`darlanivlar onin` do`retiwshiliginin` ko`p ta`replerine ta`sir etti. Eski taslardin` u`sti jaqtiliq penen toltirilg`an; ol qaran`qi. eskilik kaldiqlari arasina jarqirap turg`an, juwilg`an kirlerdi jayip, jaqtiliq oyinin beriwdi jaqsi ko`redi. Geyde imaratlar qasinan jilg`a ag`ip o`tip turadi, ha`m onda kir juwiwshi hayallar kiyimlerde shayip juwip otiradi. Roberdin` peyzajlarina ren`ler o`zgesheliklerinin` jen`il ha`m jumsaqlig`i ta`n: onin` gammasinda arasina ko`binese qizil ren`li mineraldan islengen boyaw saldamli o`zgeshelik berip turg`an jasil ha`m sur-hinji ren`nin` ha`r qiyli tu`rleri ayriqsha ajiralip turadi.

XVIII a`sirdin` ekinshi yarimindag`i peyzaj jivopisinin` rawajlaniwinda turaqli sistemanin` ornina kelgen parklerdi joybarlastiriwdin` jan`a usillari ju`da u`lken a`hmiyeke iye boldi. Roberdin` sol waqittag`i sentimentalizm ruwxindag`i «ingliz-qitay» parklerine qizig`iwi biykarg`a emes. 1770-jillardin` aqirinda ol Versaldag`i usunday parkti qayta islew jumislarina basshiliq etti; sol waqitlari peyzajshilardin` ma`sla`ha`ti boyinsha Ermenanvilde, Bagatelde, Shantil`ide, Merevilde (son`g`isi – Roberdin` joybari boyinsha) bag`lar tigildi. Bular – tan`qalarlaq soqpaqlari, sayali alleyalari, awilliq ilashiqqa usag`an u`ylari, eski arxitekturaliq kaldiqlari bar, filosoflar ha`m qiyaparazlarga arnalg`an bag`lar edi. O`z gezeginde peyzajli parklerdegi ta`biyg`iyliqti izlew, olardin` kompozitsiyaliq

erkinligi, ishki sirlasliq motivleri – bulardin` barlig`i peyzajliq jivopiske ku`shli ta`sir ko`rsetti, onin` realistlik bag`darlarinin` rawajlaniwina mu`mkinshilik jaratti.

Ju`z jilliqtin` ekinshi yariminin` iri jivopisshisi ha`m grafigi Onore Fragonar (1732-1806) boldi. Fragonar on jetti jasinda Bushenin` ustaxanasina keledi, al ol, oni Shardenge jiberedi; Shardende yarim jil bolip, jas su`wretshi Bushege qaytip keledi. Fragonar ustazina u`lken buyirtpalardi orinlawg`a ja`rdem beredi. 1752 jili Tawrat syujetine islegen kompozitsiyasi ushin Fragonar Rim siyliy`in aliwg`a miyasar boladi. 1756 jili ol Rimdegi Frantsuz Akademiyanin` oqiwshisi boladi. Italiyadag`i bes jil su`wretshi ushin ju`da` jemisli boldi. Ol endi du`n`yag`a Bushenin` ko`z qarasi penen qaray almaydi. [II.18,11-18]

Fragonardin` do`retiwshiligine Italiya jivopisi, a`sirese XVII-XVIII a`sirlerdegi Italiya jivopisi ku`shli ta`sir ko`rsetti. Ol a`yyemgi tastabitlar (sarkofaglar) rel`eflerin ko`shirip su`wret saladı, 1760 jillari a`yyemgi du`n`ya temalarina – vakxanaliyalıq ko`rinislerge improvizatsiyalar isleydi. Bul jillari Fragonardin` taza hawa ha`m jaqtılıqqa toli, a`jayip peyzajliq su`wretleri payda boladi. Sheber ha`m erkin grafikaliq usillari, na`zik sezimtalli qabil etiwge ilayiq keledi. Alleyalardag`i siyrek dumanday bolg`an hawa qatlamin, quyash nurlarinin` oyinin beriwde bistr yamasa jayilg`an tush` texnikasin bayitip, su`wretke jaqtılıq ko`len`kesinin` na`zik o`zgerislerin kirgizdi. Bul jillari ol sangindi de jaqsi ko`rip ko`p qollandı. Fragonardin` erterektegi peyzajlari – jas su`wretshinin` da`slepki tabislarinin` biri edi.

1761 jildin` gu`zinde Fragonar Parijge qaytip keldi. 1760 jillar onin` do`retiwshiliginin` toliq qa`liplesken waqti boldi. Onin` do`retiwshiligi ju`da` qarama-qarsiliqli bolip qaldi. Rokokonin` da`stu`riy formalari realistlik izleniwler menen ba`sekilesip keldi. Biraq en` basli tema, ha`tteki mifologiyaliq janrda da, lirikaliq tema bolip qaldi. 1764 jili qista, ol o`zinin` basli shig`armasi «Kalliroyani qutqariw ushin o`zin qurban etiwshi ruwxaniy Kerez»di pitkerdi; bul u`lken kartina 1765 jili Luvr Salonina qoyildi. Ol son`g`i Italiya ustalari ta`sirinde jazilg`an bolip, onda sha`rtli teatrlastiriliw az emes, biraq qurg`aq so`zlilik

arasinan qizg'in ta'sirlilik sezilip turadi. Kartina u'lken tabisqa eristi. Akademiyanin', Luvrdin' Apollon Galereyasi ushin u'lken plafon islew boyinsha tapsirmasi (1766) og'an akademik atag'in aliwg'a mu'mkinshilik jaratti. Biraq bul tapsirma Fragonar ta'repinen orinlanbadi, ol tariyxiy janrdan ju'z burip ketti, al 1769 jildan baslap ol Luvr Salonlarina da qatnasiwdan bas tartti. Og'an akademizmnin' tariyxiy jivopisinin' qatip qalg'an qag'iydalari unamay qaldi. Zamanaslari oni u'lken ideyalardan ha'm tariyxiy jivopisshi degen atag'inan waz keship, o'z jumislarinin' aq su'yek, hasilzadalardin' qonaq jaylarindag'i ken tarqaliwi menen qanaatlanip qaldi dep qapalandi.

Haqiqatinda jas sheberdin' iskusstvosi 1760 jillari lirikaliq, ishki sirli sezimlerde bildiriwshi iskusstvo sipatinda qa'liplesti. Fragonardin' do'retiwshiligindegi ku'ndelikli turmis ko'rinisleri, peyzajlar, portretler sol da'wirdegi frantsuz ko'rkem o'ner ma'deniyatina ta'n bolg'an jeke adamg'a, onin' sezimlerine, ta'biyatqa qizig'iwshiliq sipatina iye. Fragonardin' iskusstvosinin' ayriqshalig'i, onin' XVIII a'sirdegi basqa jivopisshilerge salistirg'anda azg'ana bolsa da gedonizm, la'zzetleniw poeziyasina berilgenligi bolsa kerek. Belgili bolg'aninday XVIII a'sirde gedonizm qarama-qarsiliqli qubilis edi. La'zzetleniw filosofiyasi millionlag'an adamlardin' haqiqiy turmis sha'rayatlarina sa'ykes kelmeytug'in edi, ha'm onin' demokrat Russonin' jalinli qa'ha'rine ushirawi tosinnan emes. Biraq sonin' menen birge gedonizm menen haqiqiy, a'piwayi adamg'a ta'n bolg'an sezimlerdin' maqullaniwi da baylanisli: frantsuz materialistleri aqsu'eyklerden' jaman illetlerge beriliwine, buziqlig'ina ha'm a'wliyesimaq ruwxaniylardin' ju'zeki pa'kligine adamnin' haqiqiy o'mirdin' barliq baylig'inan ra'ha'tleniw huquqin qarsi qoydi. Basqasha aytqanda ag'artiwshi Lametridin' «buziqshiliqtin' dushpani ha'm ra'ha'tleniw din' dosti» boliwg'a shaqirig'i shirkewshilerdin' eki ju'zliligi, jo'giligi ha'm orta a'sirlik a'dep-ikramlilig'ina naraziliq sipatinda jan'ladi. Buzilip baratirg'an aq su'yeklerden' u'rp-a'detlerin sa'wlelendirgen rokoko jivopisinin' ha'dden tis ishqig'a, ha'weske beriliwshiligi ko'rkem o'nerdi ruwxiy azdiridi. Fragonardin'

do`retiwshiliginde de aqsu`yekler (dvoryanlar) ma`deniyatına ta`n bolg`an ayirmashaliqlardin` ta`siri bar edi. Biraq o`zinin` en` jaqsi shig`armalarında ol Bushenin` dawamshilarinin` salqin kerbazlig`inan azat, olarda haqiqiy ta`biyg`iy sezimlar basimiraq.

Ha`tteki «Amurdin` ko`ylekti urlawi» (Luvr), «Shomilip atirg`an nayadalar» (Luvr) siyaqli mifologiyaliq syujetleri de haqiqiy turmisliq sipatqa iye, tamashago`ydi o`mirdin` sirli ta`replerine jeteleydi. Bul kartinalar sezimtalli ra`ha`tleniwge toli: tolqinlang`an, salmaqli kompozitsiyaliq ritmler, jumsaq, shayqatilip, dirildep turg`anday sayalar, jarqin ha`m jilli ra`n`ba`ren` ren`ler ta`sirli ortaliqti payda etedi. Fragonardin` su`wretlerinde muhabbat ha`sireti janli nazliliq ha`m kewilli ha`zilkeshlik penen aralasip ketedi. [II.18,25-29]

Fragonardin` iskusstvosinin` sezimtalli ta`sirshen`ligi onin` usillarinin` yoshlilig`in, boyawlardin` jen`il ha`m ha`reketshen` su`rtiliwin, jaqti ha`m hawa qatlami ta`sirlerinin` na`zikligin keltirip shig`ardi. Ol a`jayip improvizatorliq talantqa da iye edi ha`m qiyalina kelgenlerdi ba`rqulla da aqirina jetkere bermedi. Fragonardin` jivopislik usilinda ta`sirlilik na`zik suliwliq penen aralasip ketedi, al ren`ler, Shardendegi siyaqli predmetlerdin` materiallig`in, ko`lemin bere almaydi.

1760 jillardag`i en` belgili shig`armalarinin` biri – «A`tko`nshek» (1767; London, Uolles toplami) – su`wretshiden o`zinin` su`yiklisin a`tko`nshekte su`wretlewdi sorag`an buyirtpashi – finansist Sen-Jyul`ennin` syujeti boyinsha orinlang`an. Parktin` qupiyaliquqa shaqirip turg`an bir tu`pkiri sirli qonaq jaydi esletedi. Na`zik denenin` uship baratirg`anday ha`reketi, kiyimlerinin` gu`belekti esletiwshi ko`rinisi, bulardin` barlig`i jag`imli rokayl` tan`lampazlig`ina bo`lengen obrazdi payda etedi.

Biraq Fragonardin` do`retiwshiliginde «Kir juwiwshi hayallar»g`a (Am`en) usag`an janrliq ko`rinisler ju`da` ko`p. Eski dem alis bag`ında (parkte) u`lken sur pilonlar qasinda kir juwiwshi hayallar juwg`an kirlerin jayip atir. Boyawlar taza ha`m mo`ldir, olar eski taslarg`a jumsaq sa`wle shaship turg`an quyash nurlarinin` jaqtisin beredi. Eski taslarg`a qaraltim japiraqlardin` sayasi tu`sip tur, olardin` sur

ren`i sarg`ilt-jasil, sur ha`m jasil boyawlardan toqilg`anday bolip ko`rinedi. Boyawlardin` tazalig`i, ren`lerdin` biliner – bilinbes o`zgerip bariwi, boyawdin` jen`il jag`iliwi – bulardin` barlig`i Bushenin` dawamshilarinin` solg`in ha`m jasalma u`lgisine qarsi turadi ha`m XIX a`sirdegi peyzajdin` koloristlik tabislarina baslama boldi.

Fragonardin` naturag`a ha`wesligi, onin` turmisliq ko`rinislerine janlilik bag`ishladi, peyzajliq janrdi bayitti, portrete modeldin` jeke qa`siyetlerin bahalawg`a ma`jbu`rledi. Fragonardin` portretleri («Sen-Non»; Barselona) ta`sirli ha`m janli; su`wretshini obrazdin` ishki du`n`yasin, onin` quramalilig`in aship ko`rsetiw qiziqtirmadi – ol portrette ruwxiy tolqinlaniwdi, ku`shli ko`rkemlikti, kostyumlardin` ren`lerinin` ayriqshalig`in unatug`in edi. Fragonardin` portretlik miynetlerinin` arasinda Didronin` su`wreti (Parij, jeke toplan) ayriqsha ajiralip turadi, bul janrdag`i grafikaliq do`retpeler – «Fragonar xanim» (qitay tushi; Bezanson), «Margarita Jerer» (bistr; Bezanson). Onin` miynetlerinin` arqasinda portret ko`rkem o`neri burinnan belgilengen, qatip qalg`an qag`iydalardan azat boldi, sezimlardin` tazalig`in ha`m oni tuwridan tuwri sa`wlelendiriwge qizig`iwshiliq payda boldi. [II.18,34-42]

Peyzajda Fragonar Vattonin` da`stu`rlerinen kelip shig`adi, biraq Vattonin` mun`li qiyalparazlig`i sezimtalli tirishilik quwanishi menen almasadi.

Roberden ayirmashilig`i Fragonardin` peyzajlarinda arxitekturaliq motivler basli orinda emes ha`m birinshi oring`a, belgili bir aniq ta`biyat ko`rinishin payda etetug`in ken`islikler baylanisi ha`m jaqtili hawa ortalig`i shig`adi. Perspektiva (uzaqtg`i ko`rinish) adamnin` na`zerin uzaqqa alip ketedi, biraq ol ko`binese tuwri siziqli emes. Ortan`g`i plan bosket, terekler, pavil`onlar menen toltirilg`an; alleya yamasa soqpaqlar olardin` a`tirapinan aylanip o`tip, siyqirli sa`wle menen nurlanip turg`an alislarg`a alip ketedi, biraq a`dette ko`k jiyek tog`aylar, jar qabaqlar, basqishlar menen jabiladi. Fragonardin` peyzajlari ba`rqulla qupiyaliquqa shaqirip turadi. D.Este villasinin` da`bdebeli bag`inda Fragonar saltanatlilikqa ha`m qatal simmetriyag`a iye bolmag`an, siyrek ushirasatug`in jerlerdi tabadi. Bul jerler

tamashago`yler topari menen qorshalg`an fontanlardan uzaqta. Kishkene, qaltirap turg`an siziqshalar japiraqlardan shag`ilisqan ku`n nurinin` jiltildag`an sa`wlesin beredi. Bul sa`wleler gu`n`girt zatlaridin` a`tirapinda nur shaship turg`an jaqtiliq tajin payda etedi: jag`imli sa`wle tereklerge nurin shaship, teren`nen atilip shig`ip turg`anday boladi. Quyilip kelip turg`anday bolg`an jaqtiliq Fragonardin` su`wretlerin toltirip turadi ha`m bul onin` grafikasinin` en` a`jayip qa`siyetlerinin` biri. Grafikalik usillardin` o`zgesheligi qag`azdin` o`zinin` de ren`li ta`sirliligini o`zgerledi. Tereklerdin` usha baslari quyashta basqishlardin` aq taslarina qarag`anda jumsag`iraq jarqiraydi.

1770 jillarg`a barip Fragonardin` peyzajlari a`piwayiraq ha`m ashig`iraq bola baslaydi. Bezelgen ta`biyat ko`rinislerinin` ornin` endi, ko`binese a`dettegi, a`piwayi ta`biyat ko`rinsleri iyeleydi («Genuya janindag`i ten`iz jag`asi», sepiya, 1773). Bunin` turmisliq janrdin` xaliq o`mirinen aling`an ko`rinisler menen bayitiliwi menen birge bolip o`tkeni diqqatqa ilayiq. Fragonardin` janrliq ha`m peyzajliq sheberliginin` o`siwinde onin` 1773-1774 jillardag`i Italiyag`a sapari u`lken a`hmiyetke iye boldi. Bul jillari Italiyadag`i ko`rkem o`nerdegi jag`day a`lle qashan jan`a basqishqa ko`terilgen edi. Rimdegi Medichi villasinda jas klassitsistler – Vensan, Syuve, Menajo – oqip atirg`an edi. Biraq Fragonar Italiyadan klassitsizm tiykarlarin` emes, al realistlik peyzajlar ha`m turmisliq ko`rinisler alip keldi. [II.18,28-34]

Fragonardin` do`retiwshiliginde – Lafontennin` «Ertekler»ine, Ariostonin` «Qa`ha`rli Roland»ina, Servantestin` «Don Kixot»ina – bir neshe illyustratsiyalar tsikli belgili. Ariostog`a illyustratsiyalar – sepiya ha`m qa`lem menen islengen su`lderler tu`rinde qalip ketken. Birese kewilli, jumsaq, birese awir, keskinlesken jivopisli jaqtiliq ko`len`kesi ha`m ta`sirli siziqshalar (shtrixler) poeziyalik gu`rrin`nin` erkin ha`m janli ritmin, sezimlaridin` ku`tilmegen o`zgerislerin beriwege mu`mkinshilik jaratti. Bul su`wretlerde Rubenstin` allegoriyalik kompozitsiyalarinin` ha`m Venetsiyali grafikler – T`eopolo ha`m Gasparo Ditsianilerdin` – ta`siri seziledi. Kitaplardi vin`etkalar menen nag`islag`an rokoko

illyustratsiyalaridan ayirmasi, Fragonar poemanin` basli qaharmanlari haqqida so`z etiwshi su`wretler seriyasin jaratadi. Bul illyustratsiyalawdin` basqasha, jan`a usili edi. Degen menen, ol, waqiya qatnashilarinin` teren` minezlemesin beriwge qarag`anda olardin` o`mirindegi ayriqsha waqiyalardin` ku`shli ta`sirliligini ko`rsetiwdi abzal ko`retug`in edi.

Fragonardin` son`g`i waqitlardag`i do`retiwshiligi og`an ta`n bolg`an mashqalalardin` shen`berinde qalip ketti. Onin` ko`p jag`inan aq su`yekler ma`deniyati da`stu`rleri menen baylanisli bolg`an lirikaliq, turmistin` qupiya ta`replerine beyim do`retiwshiligi, 1780 jillari jen`iske erisken revolyutsiyashil klassitsizmge ta`n bolg`an qaharmanliq ideyalardi qabil ete almag`ani a`lbette ta`biyg`iy edi. Biraq Fragonar revolyutsiya jillari ko`rkem o`ner turmisinan shette qalmadi, ol ko`rkem o`ner jyuri ag`zasi ha`m Luvrdin` qorg`awshisi boldi.

XVIII A`SIR FRANTSIYA SU`WRETLEW O`NERI. MU`SINSHILIK

XVIII a`sirdin` ortalarindag`i frantsuz mu`sinshiliginde jan`a jolg`a ayaq qoyg`an ustalar alg`a shiqti.

Jan Batist Pigal` (1711-1785) o`zinin` ustazi J.B.Lemuannan tek g`ana on jas kishi edi, biraq onin` do`retiwshiligi tiykarinan, ju`da` ko`p jan`a sipatlarg`a iye. Onin` do`retpeleri arasinda en` belgili bolg`an, onin` o`zi 1736-1739 jillari oqig`an Rimde islegen, «Merkuriy» (1744 jili ol mramordan islengen varianti ushin akademik atag`in aldi) ele ju`da` da`stu`riy, buring`i usilda islengen edi. Qanatli sandaliyalarin (sandaliya – jen`il ayaq kiyim) du`zep atirg`an Merkuriydin` qiyin pozasi tan` qalarliq, onda qanday da bir ma`kharliq ha`m a`lpayimliqtin` aralaspasi bar, materialdin` isleniwi, temanin` kameralilig`ina sa`ykes sipayi. Og`an a`sirdin` ortasindag`i dekorativ mu`sinshiliktin` u`lgisi bolg`an «Venera» (mramor, 1748; Berlin) jaqin turadi; Venera bulttin` u`stinde otirg`an halinda su`wretlengen, o`zgermeli pozada zerigerli ra`ha`tleniw seziledi ha`m figura tap ha`zir o`zinin` otirg`an tayanishinan sipqanap tu`sip ketetug`inday bolip ko`rinedi. Jag`imli sizaqlarinin` jumsaqlig`i, sa`ykesliklerinin` na`zikligi, mramorg`a juqa tu`tinge qaplang`anday etip, na`zik islew beriw – bulardin` barlig`i erte Pigal`din` tan`lapmaz idealina ta`n. Biraq usi jumisinde aq rokokonin` qupiya sezimliliği hayal denesinin` tan` qalarliq ta`biyg`iyliğı menen u`ylesip ketedi. Keyinirek Pigal`di «reyimsiz qatal» dep ataydi. Haqiyqatında da – Dankur (1771; Parij Quday – Ana shirkewi) ha`m Morits Saksonskiydin` (1753-1776) qa`birlerinde tek g`ana astarli ma`nili sheshenlik emes, al ko`plegen motivlerdin` haqiyqiy ta`biyg`iyliqqa og`iri jaqinlig`ida bar. Markiza Pompadurdin` ko`p sanli portretshilerinin` hesh biri de onin` haqiyqiy kelbetin (N`yu-York, jeke toplam) onday aniq bere almag`an. Ha`tteki Laturda da ol su`ykimli bolip shiqqan. Biraq naturag`a bunday da`rejede qizig`iwshiliq a`sirese Vol`terdin` mramor ha`ykelinde (1776; Parij, Frantsuz instituti kitapxanası) ko`zge taslanadi. Ele 1770 jili aq Vol`ter xatlarında o`zinin` shu`n`ireyip ketken ko`zleri ha`m sarg`ish tartqan

shekeleri haqqında jazg`an edi. Pıgal`, bul jerde «qaharmanlıq jalan`ashlıq»tin` klassitsizm formulasi boyınsha islegen, biraq, sonin` menen birge su`wretke joqarida aytıp o`tilgen g`arrılıq belgilerin de kirgizgen. Degen menen, onin` do`retiwshiliginde, naturanin` anıq beriliwi ba`rqulla da joqari uliwmalast`riw da`rejesine ko`terile almag`an ha`m a`dette og`an sheshenlik (ritorikalıq) usillari da joldas bolg`an. [II.25,22-28]

Et`en Moris Fal`kone (1716-1791) Pıkal` menen derlik qatar, jaslas edi. «Mis shabandoz»din` jaratiwshisi XVIII a`sirdegi mu`sinshilik sheberlerinin` biri boldi. Ag`ash ustinin` balasi bolg`an Fal`kone on segiz jasında Lemuang`a sha`kirt bolıp ornalasti. Pıgal` siyaqlı, ol da «Pompadur da`wiri»nin` qa`delerinin` belgilewshisi Bushenin` pu`tkilley ta`siri jıllarında islewdi basladı.. Biraq Fal`kone «jag`imlılıq iskusstvosına» Pıgal`g`a salıstırg`anda erkinirek qaradı, onin` bilim o`risi ken`irek edi ha`m o`tmishtin` monumental ko`rkem o`nerinin` miyraslari oni keleshekтеgi jumıslarina tayarladı. Fal`kone, – onin` ha`ykellerinin` tamirinan «janlı qan ag`ıp turadı», – dep ayta otırip Pyujenin` do`retiwshiligın joqari bahaladı; a`yyemgi du`n`yani teren` u`yreniw, keyinirek «Mark Avreliy ha`ykeli u`stinde baqlawlar» ilimiy miynetin (traktat) keltirip shig`ardı. Bul onin` da`slepki u`lken jumisi – «Arislan julmalap atırg`an Milon Krotonskiy»din` (gıpsten islengen model`, 1745) ko`p ta`replerin – syujettin` qayg`ıılıg`ın, kompozitsiyanin` ha`reketshen`ligin, dene ha`reketlerinin` ta`sirliligin – ashıp ko`rsetiwine mu`mkinshilik jarattı. 1755 jilg`i Salonda mramordan islengen «Milon» ko`rgızbege qoyıldı. Biraq, birinshi ta`jiriybeden keyin Fal`konenin` do`retiwshiligi sol jıllardag`ı iskusstvo sheberleri ushin a`detiy bolg`an jolg`a tu`sti. Og`an markiza Pompadur ha`m Bel`vyu, Kresi aq su`yek ha`wlileri ushin astarlı ma`nili kompozitsiyalar ha`m dekorativlik mu`sinler orınlawg`a tuwra keldi. Bular «Flora» (1750), «Aybat shegıp turg`an amur» ha`m «Shomilip atırg`an hayallar» (1757) edi. Olarda rokokonin` qupiya sezimlılıgı, usi stilge ta`n bolg`an, sa`ykesliklerdin` sa`nli na`zikligi, iykemshil formalardin` jag`imlılıg`ı, tolqınlang`an ko`rinislerdin` kerbaz ritmleri, sirg`anap baratırg`anday

ha`reketlerdin` jen`illigi basim bolip keledi. Biraq, rokoko tematikasina da Fal`kone na`zik sezimlilik sin`dirilgen bir na`rseler kirgizdi.

1757 jildan baslap Fal`kone Sevr farfor manufakturasinin` ko`rkemlik basqariwshisi boldi. Monumental kompozitsiyalarg`a umtilg`an og`an on jil dawaminda – «Apollon ha`m Dafna», «Geba» ha`m b. – Sevr biskvitleri ushin u`lgiler tayarlaw menen shug`illaniwg`a tuwra keldi. Frantsuz farforinin` rawajlaniwi ushin onin` xizmeti u`lken a`hmiyetke iye boldi; biraq mu`sinshinin` o`zi ushin bul qiyin waqitlar boldi. 1750 jillardin` aqiri – 1760 jillardin` baslarinda Fal`konenin` jumislarinda sol da`wir ushin ta`n bolg`an na`zik tan`lampazliq mazmundag`i a`yyemgilik (antik) bag`darlari sezile baslaydi. Bul da`wirdegi onin` shig`armalarinda tiykarg`i pikirdin` mazmunlilig`in, plastikaliq tilinin` sipayi ha`m saldamlilig`in izlew seziledi. «Pigmalion ha`m Galateya» (1763), «Nazli sag`inish» (1763; Ermitaj) u`lken topari bug`an misal bola aladi. Baxitli demlerdin` rokaylliq ko`z ilmeslikte o`tkinshiligi waqiyandin` a`hmiyetlilig`in, pikirdin` saldamlilig`in seziniw menen almasadi. Ko`rkem o`ner ma`deniyatindag`i jan`a ag`imlar ha`m Fal`konenin` alg`a ilgerilewshilik (progressiv) ko`z-qaraslari sebepli payda bolg`an bul o`zgerisler, onin` rus da`wirindegi sheberliginin` gu`lleniwine tiykar saldi. [II.9,37-41]

Og`sten Paju (1730-1809) dekorativ monumental mu`sinshiliktin` sheberi edi – ol Versaldag`i teatr ha`m shirkewdi, Parijdegi Pale Royal`di, Mayiplar u`yin (Dom Invalidov), A`dillik sarayin ha`ykeller menen bezedi. Ol orinlag`an ko`plegen byustler, teren` psixologiyaliliqqa iye emes, biraq sirtqi ko`rinishinin` beriliwi aniq bolg`an portretlik xarakteristikasinin` ta`sirliligi menen J.-B.Lemuannin` do`retiwshilig`in esletedi.

Klodian dep atalip ketken Mishel` Klod (1738-1814) Pajug`a jaqin, biraq onnan da beter Fragonarg`a, onin` qupiya sezimtalli janrliq ko`rinislerine, jaqiniraq. Adam ha`m Pigal`din` sha`kirti bolg`an Klodian 1759 jili akademiya Rim siyliy`in aldi. Italiyada ol uzaq waqit - 1762 jildan 1771 jilg`a shekem jasadi, ol jerde atag`i shiqti ha`m Parijge kolleksionerler arasinda ati belgili sheber bolip

qaytti. «Yupiter» ha'ykeli ushin Akademiyag'a kirgizilgennen keyin ol «tariyxiy janr»da derlik islemedi ha'm sonliqtan akademik atag'an ala almadi. Onin' kishkene ha'ykelsheleri, dekorativ barel'efleri, vazalari, sham qoyg'ish ha'steleri aqsu'yeklerdin' ha'wlileri ushin islengen. Klodiannin' islew usili a'yyemgi du'n'yanin' son'g'i, Gerkulanumdi qazip izertlew da'wirinde ashilg'an, formalari ta'sirinde qa'liplesti. Klodiannin' do'retiwshiligindegi antik syujetler na'zik sezimtalli sipatqa iye boldi – onin' vakxankalari, nimfalari ha'm favnlari, satirleri ha'm amurlari (barlig'i da grek mifologiyasi personajlari) antik u'lgilerge qarag'anda rokayllin' ko'rinislerge jaqiniraq.

Olar erte da'wirdegi rokokodan, frantsuz ko'rkem o'ner ma'deniyatindag'i klassitsizmnin' qa'liplesiw da'wirine ta'n bolg'an, syujetlik motivlerinin' elegiyaliq (mun'li) sipatlari ha'm saldamli kompozitsiyaliq ritmikasi menen ajiralip turadi. Suliwliq ha'm janliliqtin' ayriqsha qosindisi bolip esaplang'an na'zik lirikaliliq ha'm jag'imli go'zzalliq – mine bular Klodiannin' do'retiwshiligindegi en' baslisi. Terrakotadan islengen «Nimfa» (Moskva, A.S.Pushkin atindag'i Ma'mleketlik su'wretlew o'neri muzeyi) ha'm 1788 jili onin' u'lgisi boyinsha Sevr manufakturasinda islengen «Pang'a germa qoyip atirg'an nimfalar» farfor barel'efi (Ermitaj) mine usinday.

XVIII a'sirdin' ekinshi yarimindag'i realistlik portretlik mu'sinshilikdin' ko'rnekli sheberi Jan Antuan Gudon (1741-1828) boldi. Ol revolyutsiyaliq da'wir menen tikkeley baylanisli bolg'an jan'a a'wladtin' mu'sinshisi edi. Onin' tan'lag'an bag'dari rokoko iskusstvosinin' ideyaliq tiykarlarin ha'm na'zik meyil formalarin qabillamadi. Mu'sinshinin' o'zi o'tkir parasatli aqil iyesi ha'm haqiqiy ahwaldi esapqa alip pikirley alatug'in adam edi ha'm bul, onin' eski u'lgidegi mekteptin' sha'rtli u'rp-a'detlerin, sonday-aq jan'a klassitsizmnin' ha'dden tis qurg'aq so'zliligin jen'ip o'tiwine mu'mkinshilik jaratti. Gudon ushin ta'biyatti qanday bolmasin u'lgilerden pu'tkilley joqari qoyiw – uliwma tu'sinik emes, al onin' do'retiwshiliginin' haqiqiy jetekshi negizi.

Jasliq jillari og'an, o'zlerinin' u'lken is ta'jiriybesinen top lag'an bilimlerin bergeni, Pigal' ha'm Slod basshiliq etti. «Sulayman patsha ha'm patshayim Savskaya» («Solomon i tsaritsa Savskaya») (tsaritsa Savskaya Shig'ista Bilkis atimenen belgili bolg'an) rel'efi ushin Rim siy lig'in alip, Gudon to'rt jil dawaminda Rimde oqidi (1764-1768). Rimdegi Frantsuz akademiyasinda oqig'an da'wirinde ol a'yyemgi du'n'ya mu'sinlerin, sonday-aq, sol waqitlari ken' tarqalg'an, XVII a'sir mu'sinshileri – Pyuje ha'm Berninidin' do'retiwshiligini u'yrendi. Biraq Gudonnin' da'slepki, o'z aldina islegen jumislari antiklikke de, barokkog'a da usamadi. Og'an u'lken abiroylar gipnozliq ta'sir ko'rsete almadi. Onin' ornina ol Rim anatomiyaliq teatrinda izbe-iz, turaqli isley otirip, anatomiyani uzaq ha'm qaysarliq penen u'yrendi. Usinin' na'tiyjesinde Gudon ta'repinen 1767 jili islengen, ataqli «Ekorshe» – bulshiq etleri ashilg'an, terisi joq er adam figurasinin' mu'sinlik su'wretleniwi payda boldi. Jigirma alti jasar oqiwshi islegen usi mu'sinlik su'wret boyinsha keyin ala mu'sinshilerdin' ko'plegen a'wladi oqidi, u'yrendi. Texnikaliq bilimlerinin' tiyanaqlilig'i ha'm ta'biyat nizamliliqlarina diqqat awdariw – Gudonnin' keleshek tegi, Rim jillarinda bekkemlengen, do'retiwshiliginin' a'hmiyetli negizleri boldi. [II.17,78-84]

Usi da'wirde, ol Rimdegi Santa Mariya del' Andjeli shirkewi ushin eki mramor ha'ykel isledi. Olardin' u'lken o'lshe ml eri Mikelandjelonin' inter'erlerinin' ju'da' u'lken o'lshe ml erine ilayiq keletug'in edi. Bul ha'ykellerdin' tek birewi g'ana – a'wliye Bruno – saqlanip qalg'an. Gudonnin' monumental mu'sinshilikke kewil awdariwinin' o'zi onin' frantsuz plastikasinin' da'stu'riy kameraliq formalarin jen'ip shig'iwg'a bel baylanlig'inan gu'waliq beredi. Bul ha'ykellerdi isley otirip, Gudon obrazdin' ishki mazmunlilig'ina, pozanin', ha'reketlerdin' sipayi a'depliligine erisiwge umtildi. Onin' barokkonin' ta'sirinen shetlep o'tiwge ha'reket etkenligi seziledi. Degen menen Gudonnin' do'retiwshiliginin' a'hmiyetli o'zgesheliklerin ko'rsetiwshi Santa Mariya del' Andjeli ha'ykelleri ju'da' a'piwayi ku'ndelikli ha'm qizig'arsiz, olarda ta'jiriybeli sheberdin' jumisin ko'riw, asira bahalaw bolar edi. Borgeze galereyasinin' gips

modeli boyinsha belgili bolg'an Shoqindiriwshi Ioannin' (Ioann Krestitel') figurasında kompozitsiyanin' yadnan toqilg'anlig'i ha'm plastikaliq formalardin' solg'inlig'i seziledi.

1768 jildin' aqirında mu'sinshi Parijge qaytip keldi. Ol Akademiyaǵa qabil etildi, Salonda o'zinin' Rimdegi jumislarin ha'm portretler seriyasin ko'rsetti. Italiyadan belgili bir ta'jiriybelerge iye bolip qaytqan Gudon, bul jol menen ju'rmedi. Bir ta'repten, og'an ra'smiy buyirtpalar derlik bolmadi, ko'rkem o'nerge basshiliq etetug'in korol' ha'meldarlari arasında og'an qa'wenderlik etetug'in adam joq edi. Og'an Frantsiyadan sirtta buyirtpalar izlewge tuwra keldi – ol, a'sirese 1770 jillari, Ekaterina IIge, nemets gertsogi Koburg-Gotskiyge, rus to'relerine ko'p na'rseler islep berdi. Onin' – Panteon frontoninin' rel'eferinen baslap Napoleonnin' qoladan islengen ha'ykeline shekemgi – ko'plegen monumental kompozitsiyalari bizge shekem jetip kelmedi; bul ma'niste Gudonnin' joli bolmadi. Biraq, ekinshi ta'repten, Gudonnin' do'retiwshiliginin' xarakteristikasinin' o'zi onin' portretke shintlap berilgenligin ko'rsetedi. Bul onin' do'retiwshiliginin' en' ku'shli janri ha'm tap usi Gudonnin' iskusstvosında portrettin' monumental, sheshiwdi talap etetug'in ma'seleleri bar, janrg'a aylaniwi tosinnan emes. [II.22,67-74]

1777 jili Gudon akademik atag'in aldi. Gipsten islengen «Diana» modeli (Gota) usinnan alding'i jil menen sa'nelengen. Onin' payda bolwi ku'shli ta'sirli na'tiyje berdi. Gudon a'yyemgi du'n'ya ko'rkem o'nerinen ruwxlanadi. Rokokonin' juqa mo'ldir kiyim menen sa'l-pa'l jabilg'an nimfalari ha'm vakxankalarinan ayirmashilig'i, ol Dianani, onin' denesine ayriqsha saldamliliq, ha'tteki suwiqliq endirip, jalan'ash su'wretleydi. 1777 jj. rawajlanip kiyatirg'an klassitsizmning belgileri su'lderding' (siluettin') tu'sinikliligi ha'm formalardin' ju'da' aniqqlig'ında ko'rinedi. XVIII a'sirdegi basqa ustalardin' jumislarinin' fonında «Diana» ju'da' tiyanaqli shig'arma bolip ko'rinedi; ha'm sonin' menen birge Dianag'a ilayiq bolmag'an (yamasa Diana ushin ersi bolip ko'ringen)

hasilzada aqbilek xanimnin` kelbeti, pozasi jarasiqli go`zzallig`ina a`sirdin` aristokratiyalik ma`deniyatinin` ruwxii sin`dirilgen.

Gudonnin` realistlik portretinin` gu`lleniwi revolyutsiyadan aldinq`i on jilliqqa, 1770-1780 jillarg`a tuwra keledi. Sol da`wirdegi Salonlarda onin` shig`armalari turaqli tu`rde payda bolip turdi; misali, 1777 jilg`i ko`rgizbege Gudon ta`repien orinlang`an jigirmag`a jaqin byustler qoyildi. Ol islegen portretlerdin` sani bir ju`z eliwden ziyatiraq. Onin` modelleri ha`r qiyli. Biraq Gudonnin` o`z zamaninin` aldinq`i adamlarin, oyshillardi, gu`resshen`lerdi, g`ayratli ha`m jigerli adamlardi su`wretlewge qizig`iwi ayriqsha seziledi. Bul onin` portretlik do`retiwshiligine u`lken ja`miyetlik mazmun bag`ishlaydi.

Gudonnin` bul da`wirdegi iskusstvosi o`zinin` jan`alig`i, formalarinin` qanday da bir ayriqshalig`i menen tan`landirmaydi. Jan`aliq ko`rinbeydi, sebebi ol ju`da` joqari da`rejedegi a`piwayiliqtan, ha`r qiyli atributlardi, astarli ma`nili motivlerdi, bezew ha`m perdelep bu`rkemelewdi alip taslawdan ibarat. Biraq usinin` o`zi az emes. Bul Gudong`a bar diqqatin portreti islenip atirg`an adamnin` ishki du`nyasina qaratiwg`a mu`mkinshilik berdi. Onin` do`retiwshilik usili Laturdin` usilina jaqin.

Gudon – XVIII a`sirdegi frantsuz ko`rkem o`nerinin` en` jaqsi realistlik da`sturlerinin` – onin` oy juwirtip isleniwinin` ha`m o`tkir psixologizminin` – dawam ettiriwshisi. Gudon kimdi su`wretlemesin – onin` portretleri a`sirdin` ha`mme na`rsege isenimsizlik penen qarap, oni analiz etetug`in ruwxiiy mazmunina aylandi.

Markiza de Sabrannin` portretinde (terrakota, shama menen 1785; Berlin) ishki o`mirdin` ku`shli ta`sirliligi ashilg`an. On` iynine qarap joqari ketken kiyiminin` jen`il bu`rmeleri, buyralang`an tulimshaqlari, moyninin` ha`reketshen` burilisi, basinin` sa`l qattiraq buriliwinin` sezimtalli ta`sirliligini beredi. Bul jigerli ha`m shaqqan adamg`a ta`n bolg`an, sirtqi ta`sirge tez juwap beriw uqiqlilig`i sipatinda tu`siniledi. Minez qulqinin` janlilig`i erkin shash tu`rmeginin` ko`rkem «jag`iliwi», lentanin` baylaniwi ha`m ju`zindegi, kiyimlerdegi jaqtiliq sa`wlesi

menen de ashiladi. Jalpaq, ken` beti shiraysiz; ashshi ku`lirmsiregen ha`m o`tkir na`zerinde o`tkir misqilli aqilliliq jaynap tur; markiza de Sabrannin` aqillilig`inda onin` zamanina ju`da` ta`n bolg`an qanday da bir na`rse bar.

Gudonnin` en` iri shig`armalarinin` biri – mu`mkin revolyutsiyadan aldind`i jillardag`i do`retiwshiliginin` gu`lleniwinin` en` ba`lent shin`i – Vol`terdin` ha`ykeli (Peterburg, Ermitaj; basqa bir varianti – Parijdegi Frantsuz komediyasi teatrinin` foesi). Gudon bul portret u`stinde jumis islewdi, saltanat penen Parijge qaytip kelgen «Ferney danishpani»nin` o`liminen azg`ana burin, 1778 jili basladi. Gudonnin` poza ha`m ha`reketti tez taba almag`anlig`i ma`lim – sebebi, seans waqtinda tez sharshap qalatug`in seksen to`rt jasar g`arrida, zamanlari mu`sinshiden ku`tken, saltanatli ulliliqti ko`riw qiyin edi. Gudong`a, onin` talantinin` ku`shli ta`repi bolmag`an, qiyalinda elesletiwine ku`tilmegen jag`day – Vol`terdin` aqilin qayta ruwxlandirg`an, eslewlerdi janlandirg`an, so`z alisiw – ja`rdem berdi. Sonliqtan filosofin` pozasi ju`da` ta`sirli. Ol qiyalindag`i gu`rrin`lesip otirg`an adamina qaray burildi, onin` on` qoli usi pa`tli ha`reketke ja`rdem beredi – su`yekleri shig`ip turg`an uzin barmaqlari kreslonin` uslag`ishina jabisip tur. Buriliwdin` keskinligi ayaqlardin` jaylasiwinda da, gewdenin` ku`sh jumsawinda da, ha`tteki kreslonin` – to`mengi ta`repi tik siziqli, al joqarisi qoldin` ha`reketin berip buratilg`an – formalarinda da seziledi. Vol`terdin` a`jim basqan ju`zinde diqqat penen tin`law da, teren` oyg`a batiw da bar – qaslari ken`srekke jilisip, qabag`i shitilg`an. Biraq ondag`i en` diqqatqa ilayig`i – Vol`terdin` minez-qulqina ta`n bolg`an misqilli ku`lirmsirew, a`jayip tartisiw sheberinin` ashshi ku`lkisinin` jalini menen o`zinin` ideyaliq qarsilasin esten tandiriwg`a tayar turg`an jasirin aqildin` ku`shinin` ko`rinisi. Gudonnin` do`retiwshiligindegi Vol`terdin` su`wreti sol waqitlari modag`a aylang`an «apofeoz»dan ju`da` uzaq. Onin` ku`shi sonda, ol o`zinin` ulli wa`killerinin` birinin` sipatlamasi arqali sa`wlelendirilgen Ag`artiw da`wirinin` batil revolyutsiyaliq oylar, eski tu`siniklerdi ayawsiz sing`a aliw da`wirinin` en` basli o`zgesheliklerin aship ko`rsetedi.

Gudon jaratqan Vol'ter ha'ykelin tariyxiy portret dep aytiwg'a boladi – onda pu'tin bir da'wir o'z sa'wleniwin tapqan. Bug'an Gudon ritorika ha'm allegoriyanin' a'dettegi joli menen kelgen joq. Ha'tteki a'yyemgi du'n'ya togasi (u'stki kiyim) – aniq klassitsizm usuli – a'yyemgi filosoftin' atributi sipatinda emes, al g'arri adamnin' ariq denesin jaqsi jasirip ha'm monumental ha'ykelge formanin' za'ru'rli uliwmalig'in beretug'in, ken' kiyim sipatinda tu'siniledi.

Gudon mu'sinshinin' «o'z Wataninin' dan'qin shig'aratug'in yamasa baxtin quratg'in adamlardin' obazin su'wretlep ko'rsetiw»dey a'jayip mu'mkinshiligi haqqinda jazdi; bul ol jaratqan ag'artiwshilar Vol'ter ha'm Russo, Didro ha'm Dalamber ha'm basqada XVIII a'sirdin' ko'plegen ko'rnekli ilimpazlari ha'm siyasiy g'ayratkerlenin' portretlik galereyasina da tolig'i menen tiyisli. [II.3,9-11]

Do'retiwshiligi revolyutsiya aldindag'i da'wir ushin ta'n bolg'an qaharmanliq ruwxlaniwshiliqqa ha'm dramatismge bo'lengen, muzikadag'i ulli revolyutsioner Glyuktin' portretlik byusti de (1775; Veymar) ja'da' a'jayip. Kompozitordin' pozasinda, onin' kiyimlerin' ken', erkin jatirg'an jiyriqlarinda, ruwxiy ku'shtin' pa't aliwi ha'm ko'teriliwi seziledi. Basinin' buriliwi keskin, onda qaysarliq ha'm jiger seziledi; shashinin' iri o'rimleri uypalang'an. Qatti oyg'a talg'anday, ken' man'layi u'yilip tur; na'zeri tamashago'ylardan joqari qaratilg'an onin' yoshlaniwi mun'li nurlaniwdi, ko'terin'ki ruwxlaniwdi bildiredi. Glyuk tan' qalarliq, ila'hiy namag'a qulaq salip tin'lap turg'anday bolip su'wretlengen, biraq oni ruwxlandirip turg'an jiger ha'm qaytpasliq portretin' obrazliq mazmunin' ken'eytedi, onda zamannin' ulli ideyalarinin' epkinin' seziniwge ma'jbu'rleydi. O'mirdin' o'zgeriwshen'liginin' ta'biyg'iyilig'ina qaramastan kompozitordin' obrazi ayriqsha ko'terin'ki sferag'a – do'retiwshilik yosh sferasina shig'arilg'an.

Glyuktin' portreti de, Gudonnin' basqa miynetleri de demokratiyalilig'i menen ajiralip turadi. Ku'lip turg'an hayalinin' janli ha'm jag'imli portretinde (gips, shama menen 1787 j.; Luvr) qanday da bir ayriqsha plebeylik bar. Onin' modelleri sotsialliq kelip shig'iwi, da'rejesi yamasa ja'miyette tutqan orni boyinsha artiqmashliqqa umtilmaydi. Olardin' ko'terin'kiligi – olardin'

ja'miyetlik a'hmiyetliliginde ha'm bul portrette o'zinin` qaharmaninin` «ja'miyetlik ha'reketin» ko'rsetetug'in Gudonnin` do'retiwshilik pikirinin` basli o'zgesheliklerinin` biri. Sonliqtan, misali Mirabonin` portretinde (shama menen 1790 jillar; Versal') ta`jiriybeli dilwardin` sipatlari duris tabilg'an.

Mulyaj adam ju`zinin` haqiyqiy formalarin jarata otirip, Gudon onin` minez-qulqinin` negizin ju`da` jaqsi taba aldi. Sheber ustanin` portretlik realizminin` ku`shli ta`replerinin` biri – portrettegi ko`z qarastin` ta`sirliligi. Ko`zdin` qarashig`ina ol, jiltirap turg`an ha'm na`zerge ayriqsha ta`sirlilik bag`ishlag`an, mramor bo`legin ornatqan: Roden Gudon haqqinda: Onin` ushin ko`z qaras – ta`sirliliktin` yarimidan ko`biregi. Ko`z qarasinan ol adamnin` ishki du`nyasin tu`sinip aladi» dep jazdi.

Gudonnin` Frantsiyadag`i revolyutsiyaliq ko`terin`kilik penen baylanisli bolg`an realistlik ko`rkem o`neri revolyutsiyadan keyin buring`i a'hmiyetin jog`altadi. Imperator shan`arag`i ag`zalarinin` klassitsizm u`lgisindegi portretleri, Aleksandr I nin` byusti (1814) suwiq ha'm uliwmalastirilg`an, ampirlik ra`smiylik Gudonnin` usilina tuwri kelmeytug`in edi. 1803 jildan baslap ol Ko`rkem o`nerler mektebinde sabaq bere basladi, 1814 jildan baslap mu`sinshilikti birotala taslap ketti. [II.8,55-59]

Gudonnin`, Roberdin` ha'm XVIII a`sirdin` ekinshi yarimindag`i basqa da sheberlerdin` do'retiwshiliginin` a'hmiyetli ayriqshaliqlari frantsuz ko`rkem o`ner ma`deniyatindag`i klassitsizmnin` rawajlaniwi menen baylanisli. Bul jan`a bag`dardin` qa`liplesiwinin` mu`mkinligi orta a`sirlerden aq seziledi. A`yyemgi du`nyag`a qizig`iwshiliq jan`a arxitekturaliq ashiliwlardan keyin a`sirese janlandi, bug`an ko`plegen su`wretshiler, mu`sinshiler barip ko`rgen, Gerkulanumdag`i qazip tekseriwler de sebepshi boldi. Biraq a`sirdin` son`g`i sheregine kelip jan`a klassitsizmnin` jetekshi bag`darg`a aylang`anlig`in tek usinin` menen tu`sindiriwge bolmaydi. Grez ruwxindag`i shan`araq ag`zalarina mehriban boliwdi u`git-na`siyatlaw, puxaraliq mehirdi, qaharmanliq islerdi qollap quwatlaw menen almastirildi. Mine, sonin` ushin da antiklik kerek boldi.

Klassitsizmning da'slepki ko'rinisleri ele revolyutsiya aldindagi jillardin jigerli ko'rkem o'ner ha'uketine usamaydi. Antik motivler, usillar, syujetler 1760-1770 jillardin qupiya sezimtalli arxitekturaliq bezewler shen'berinde rawajlandi. Bul bag'dardin jivopisine Davidtin ustazi V'ennin (1716-1809) «Amurlardi satiwshi hayal» (1763; Fontenblo) ta'n kartina. Kartina a'yyemgi du'n'ya ko'rkem o'nerinen ruwhlang'an, biraq onin syujeti kewil ko'teriwge arnalg'an, al personajlardin «jag'imli nazlilig'i» haqiyqatin aytg'anda ju'da da'stu'riy.

Jan'a bag'darlar, a'sirese 1760 jillardin ortalarinan baslap dekorativlik ko'rkem o'nerde de, a'meliy ko'rkem o'nerde de ko'rine basladi. Inter'er tektonikalik, bo'leklerge bo'liniwdin aniqlig'ina iye bola baslaydi, bastan ayaq a'sheko'ylep nag'islaw diywaldin sipayi grafikaliq motivler menen bezelgen saldamli bir tegisligi, sonday aq Gyuber Roberdin motivlerin esletetug'in, stanokli kompozitsiya motivleri menen almastiriladi. Mebel'shiler – Rizenerden Jakobqa shekem – arxeologiyaliq publikatsiyalardan aling'an antik foormalardi paydalandi. Mebel' tiyanaqlirag sipatqa iye boladi, ol edende niq turadi; kerbaz ko'rinisler ornina endi og'an saldamli tuwri siziqlilik ta'n. Tegis beti rel'efli medal'onlar menen bezeledi, nag'islarda a'yyemgi zaman motivleri basimiraq boladi. Bul da'wirdin en' jaqsi inter'erlerinen biri – J.A.Gabriel'din Versal sarayindagi inter'erleri (misali Lyudovik XVI nin' kitapxanasi, 1774).

Bul waqitqa kelip absolyutizmning ko'rkem o'ner siyasati o'zgeredi.

Ra'smiy sho'lkemler – Ko'rkem o'ner akademiyasi ha'm Korollik qurilishlar direktsiyasi – ko'rkem o'nerdi ta'rtiplestiriwge tirisadi. Rokoko pastorallari korol ha'meldarlarin qanaatlandirmay qaldi, eskirip baratirg'an absolyutizmge su'yenish bola alatug'in «da'bdebeli stil»di qayta tiklew za'ru'rliqi kelip shig'adi. Tariyxiy janr sheberleri rokokonin «sipayi mifologiya»sinin da'stu'riy formalarinan bas tartadi. Gabriel Fransua Duayen (1726-1806), U'lken Lui Lagrene (1725-1808) ha'm basqalar u'lken, salmaqli ha'm da'bdebeli kartinalardi «saltanatli» syujetlerge quarstiradi. Portretlik iskusstvoda ideallastiriw (minsiz etip ko'rsetiw) bag'itlari ku'sheydi (Elizabet Vije-Lebren). Akademiklerdin tariyxiy jivopisi

haq niyetli hu'kimdarlardin' «puqaraliq mehriybanlig'in» maqtay baslaydi. 1780 jili Syuve o'zinin' ko'terin'ki ruwxtag'i «Lyudovik XVI nin' patshalig'i da'wirinde d'Anjiviye mirzanin' g'amxorlig'i arqasinda ko'rkem o'nerge berilgen erkiinlik» jag'impazliq kartinasi ushin akademik atag'in aldi.

1774 jili Korollik qurilislar direksiyasinin' baslig'i bolg'an graf d'Anjiviye ko'rkem o'nerdegi aldiqg'i pikirlerdi qatti quwdaladi. Onnan aldin'g'i, markiz Marin'idin' waqtinda aq akademiyanin' sekretari Koshen jivopisshiler ushin jaramsaqli sadiq puxaraliq atamalg'a iye bolg'an «Yanus xrami esiklerin jawip atirg'an Avgust», «Tit tutuqinlardi azat etip atir», «Mark Avreliy xaliqti ashliqtan ha'm obadan qutqarmaqta» siyaqli syujetler oylap tapti. d'Anjiviye onnan da o'tkerip, shesheiwshi ha'reket etti. Antik syujetler qa'wipli, olar zulimliqqa qarsi gu'resti quwatlaydi. Korol' ha'meldari tariyxiy jivopiste, og'an reaktsiashil ha'm monarxiyalik mazmun bere otirip, milliy temani quwatlaydi. Ko'rkem o'ner turmisin ta'rtiplestiriw Akademiya dan basqa barliq ko'rkem o'ner mekemelerinin' zorliq penen saplastiriliwina alip keldi. 1776 jili «d'Anjiviye mirzanin' g'amxorlig'i» menen a'wliye Luka akademiyasi saplastirildi, quwdalawlardan keyin Kolizee ha'm Korrespondans salonlari jabildi; bulardin' barlig'i «u'rp-a'detlerdi tazalaw» degen jalg'an sebep penen islendi. Korollik qurilislar direktori bul da'wirdin' iri sheberleri – mu'sinshi Gudon ha'm jivopisshi Davidke – jek ko'riwshilik ko'z qarasta boldi. [II.28,47-53]

Usi sha'rayatlarda, reaktsiyanin' ku'sheyiwi, xaliq ko'terilisleri, ja'miyetlik qarama-qarsiliqlardin' keskinlesiwi ha'm frantsuz ja'miyetshiliginin' revolyutsiyag'a qaray tez pa't penen jaqinlasiwi jillari, basinda Jak Lui David turg'an revolyutsiyaliq klassitsizmnin' aldin'g'i ko'rkem o'neri qa'liplesti.

Kelesi bapta ko'rip o'tiletug'in Davidtin' do'retiwshiligi revolyutsiyadan aldin'g'i on jilliqta klassitsizmdegi uliwma frantsuz ko'rkem o'neri ha'reketinin' bir bo'legi boldi: David ta'repinen 1780-jillari jaratilg'an qaharmanliq obrazlar frantsuzlarda puxaraliq sezimdi oyatiwi tiyis edi; olardin' qaytpas jigerliliigi ju'reklerde ot jag'atug'in edi. Yakobinshilerdin' birinin' 1790 jili Davidti «talanti

menen revolyutsiyani jaqinlastirg'an» su`wretshi dep atawi tiykarsiz emes. Davidtin` klassitsizmi XVIII a`sirdegi frantsuz jivopisinin` aldin`g`i bag`darlarinin` ta`siri astinda o`sti; sonin` menen birge ol XIX a`sirdegi ko`rkem o`nerdegi jan`a ma`selelerdin` rawajlaniniwinin` basinda bola otirip rokokonin` aristokratiyalik (aq su`yekler) ma`deniyati da`stu`rlarin biykarladi.

JUMAQLAW

XVIII a`sirdegi Evropa ko`rkem o`nerinin` du`n`ya ju`zi ko`rkem o`ner ma`deniyati tariyxina kirgizgen jarqin ayriqshaliq`i, bul da`wirdin` feodalizmnen kaptializmge uzaq dawam etken o`tiw da`wirinin` en` son`g`i basqishi bolg`anlig`inda. XVII a`sirdegi erte burjuaziyaliq revolyutsiyalar tek g`ana eki elde jen`iske eristi. Evropaning` ko`pshilik ellerinde azg`ana o`zgerilgen eski ta`rtipler saqlanip qaldi. XVIII a`sirdegi Evropadag`i tariyxiy o`zgerislerdin` tiykarg`i mazmuni o`ndirislik kaptializmge o`tiwge, rawajlang`an burjuaziyaliq-kapitalistlik ja`miyet ha`m onin` ma`deniyatinin` klassikaliq formalarinin` tasiyiqalaniwina tayarliq edi. Angliyada sanaat revolyutsiyasi – mashinali kapitalistlik industriyag`a o`tiw – usi ju`z jilliqtin` o`zinde aq a`melge asrildi. Burjuaziyaliq ideallarg`a o`tiwge tayarliq ha`m onin` tasiyiqalaniwi, basqa ellerge qarag`anda Frantsiyada izbe-izlirek ha`m tolig`iraq a`melge asirildi. Frantsuz revolyutsiyasi ken` xaliq qatlamin gu`reske ko`tergen, klassikaliq burjuaziyaliq revolyutsiya boldi. Onin` en jayiw barisinda eski feodalliq ta`rtipler izbe-izlik penen ha`m ayawsiz saplastirildi.

XVI-XVII a`sirlerdegi erte burjuaziyaliq revolyutsiyalardan ayirmashilig`i, frantsuz revolyutsiyasi o`zinin` siyasiy ha`m sotsialliq idealların bildiriwde diniy perdeleniwden azat edi. «Aqilg`a ug`rasliq» ha`m «Uliwma xaliqliq jaqsiliq» ko`z qarasinan, u`stemlik etiwshi ja`miyetlik qatnaslardın nadurislig`in ashiqtan-ashiq ha`m qizg`in a`shkaralaw frantsuz burjuaziyaliq revolyutsiyasinin` jan`a, o`zine ta`n ayriqshaliq`i edi. [II.26,77-82]

XVIII a`sirdegi Evropadag`i sotsialliq ha`m ideyaliq rawajlanıwdın tiykarg`i bag`itlari ha`r qiyli ellerde bir tegis emes ha`m sonin` menen birge milliy o`zgeshelikke iye bolg`an belgili bir formalardi ju`zege keltirdi. Biraq ha`r bir eldin` tariyxiy ha`m ma`deniy rawajlanıwindag`i ayirmashiliqlar qansha ko`p bolmasin, olardin` barlig`ina, eski feodalliq du`zilistin`, onin` ideologiyasinin`, dag`darisqa ushirawi ha`m ag`artiwsilardin` aldın`g`i ideologiyasinin`

qa'liplesiw i ta'n edi. XVIII a'sir – «aqil-oy» a'siri, filosoflar, sotsiologlar, ekonomistlar a'siri.

Bul ju'z jilliqta Frantsiya ha'm Angliyal i ag'artiwshiliq g'ayratkerlerinin' materialistik filosofiyasi gu'llep jaynadi. Sonin' menen birge, usi waqitlari Germaniyada klassikaliq nemets ideologiyaliq filosofiyasi mektebi qa'liplesti (Kant, Fichte). Italiyada Djovanni Battista Viko jan'a zaman filosofiyasina dialektikaliq usillardi endiriw boyinsha da'slepki ta'jiriybelerin a'melge asiradi.. Angliyada (Adam Smit) ha'm Frantsiyada (fiziokratlar) ilimiy taraw sipatinda siyasiy ekonomikanin' tiykarlari jaratiladi. Barg'an sayin sanaat ha'm texnika menen tig'iz baylanisqa iye bolip kiyatirg'an ta'biyg'iy ilimler jedel rawajlanadi. Lomonosov ha'm Lavuaz'enin' miynetleri arqasinda, ha'zirgi zaman ilimi sipatinda ximiyag'a tiykar salinadi. Industrialliq a'sirge o'tiwdi tayarlaytug'in jan'a mashinalar jaratiladi. Aqil ku'shi qollap quwatlanadi, eski, qatlamlarg'a bo'liw da'stu'rleri ha'm eski ideologiya wa'killerinin' ma'deniyatqa, bilim ha'm ilimge diniy mazmundag'i qarsilig'in qatti sing'a tartiw ken' tarqaladi.

Eller arasindag'i filosofiyaliq, ilimiy, estetikaliq ideyalar almasiw i u'lken a'hmiyetke iye boladi. Ma'deniy qatnasiqlardin', do'retiwshilik jetiskenlikler menen alis beris, su'wretshilerdin', u'y quriwshilardin', sazandelerdin' bir elden ekinshi elge ko'ship o'tiwlerinin' shegarasi ken'eyedi ha'm XVII a'sirge salistirg'anda ku'sheyedi. [II.20,34-41]

Ja'miyetlik ha'm ideyaliq turmistin' jan'a sha'rayatlari ko'rkem o'ner ma'deniyati tariyxindag'i jan'a, u'lken basqishtin' qa'lipleskenliginen gu'waliq beredi. XVIII a'sirde ko'rkem o'nerdin' tu'rleri ha'm janrlarinin', kelesi ju'z jilliqta aqirina jetkeriletug'in o'z-ara qatnaslarindag'i sheshiwshi o'zgerislerininin' baslaniwi ju'zege keldi. Aldin'g'i a'sirlerge salistirg'anda XVI-XVII a'sirlerdegi jivopis' erisken da'rejedegi jetiskenliklerge erise otirip a'debiyattin' ha'm muzikanin' salistirmali salmag'i o'sti. A'debiyat ha'm muzika ko'rkem o'nerdegi jetekshi oring'a shig'a baslaydi. Sebebi, ko'rkem do'retiwshiliktin' usi tu'rlerinin' ko'rkemlik tilinin' o'zine ta'n o'zgesheliklerinin' mu'mkinshilikleri birin-biri

toliqtira otirip, turmistin` estetikaliq sanasina, onin` rawajlaniw ha`m qa`liplesiwine bolg`an zaman talabina tolig`iraq sa`ykes keletug`in edi. Prozaliq a`debiyatta jeke adamnin` ta`g`dirin, onin` sol da`wirdegi quramali rawajlaniwin, geyde onin` qorshap turg`an ortalik penen qiyin baylanisin ko`rgizbeliliginen ajiratip ko`rsetiwge uriniw, da`wirdin` o`mirinin` ha`m u`rp-a`detlerinin` ken` kartinasin jaratiwg`a, ja`miyetlik turmistag`i adamnin` tutqan orni ha`m roli haqqinda tia`ykarg`i sorawlarg`a juwap beriwge umtiliw o`z sa`wleleniwin tabadi. Stili ha`m jaziliw usilinin` ha`r qiyililig`ina qaramastan Lesajdiq «Aqsaq shaytan»i, Prevonin` «Manon Lesko»si, Vol`terdin` «Kandid»i, Fildingtin`, Smolettin` romanlari, Sternnin` «Sentimental sayaxati», Getenin` «Jas Verterdin` qayg`ilari» ha`m «Vil`gel`m Meyster»i mine usunday. XVIII a`sirden baslap roman, du`n`yanin`, barlig`in o`z ishine alatug`in ko`rinishin beriwshi prozaliq da`stang`a aylana baslaydi. Biraq da`stanliq poeziyadag`i o`mirdin` ertektegidey qayta quriliwinan ayirmashilig`i, XVIII a`sirdin` romaninda a`lemnin` ko`rinishi ku`ndelikli, haqiqiy obrazlar ha`m sotsialliq-tariyxiy, aniq bir waqit tu`rinde beriledi.

Adamnin` ruwxiy du`n`yasin poeziyaliq, tikkeley sezimtalli toliqliqta ko`rsetiwge, ku`ndelikli turmistan shetlep ketpegen sezimleri ha`m oylarin aship ko`rsetiwge, adamnin` du`n`yani seziniwin ha`m og`an qatnasin duris aship ko`rsetiwge bolg`an talap muzikaliq ko`rkem o`nerdin` o`z aldina bir tu`ri sipatinda rawajlaniwin belgilep berdi. XVIII a`sirde teatr ko`rkem o`neri de, atap aytqanda, a`debiyat penen tig`iz baylanista bolg`an dramaturgiyada u`lken tabislarg`a eristi. Dramaturgiyada XVIII a`sirdin` ortalarinda klassitsizm da`stu`rlerinen realistlik ha`m romantikaliqtin` aldinq`i do`retiwshilik bag`darlarina o`zgeriw ju`zege keldi.

Bul da`wirdegi ko`rkem o`nerdin` sipatlamasinin` ayirmashilig`i, estetikanin` tiykarg`i ma`selelrin, akterliq sheberliktin` ta`biyatin ha`m a`sirese teatrdin`, ja`miyetlik-ta`rbiyaliq ayriqshaliqlarin sa`wlelendiriw boldi.

Eger muzikaliq ko`rkem o`nerdegi ko`p dawisliliq ele son`g`i Oyaniw da`wiriinde aq, adamnin` keshirmelerinin` ko`p qirlilig`in beriw usili sipatinda payda bolg`an bolsa, onda XVIII a`sirdegi Bax, Motsart, Glyuk, Gaydner ta`repien muzikaliq formalardin` fuga, simfoniya, sonata siyaqli tu`rlerinin` jaratiliwi, adamnin` sezimlerinin` qa`liplesiw barisin muzika (nama) ja`rdeminde beriw mu`mkinshiliklerin aship berdi. Muzika turmistin` qiyinshiliqlarin da, teren` qayg`ini da, jarqin u`nleslikti de, baxit ushin gu`restin` ku`shli ko`terin`kiligin de, adamnin` jekkelengen ruwxinin` teren` oyg`a taliwin da ha`m sonday aq u`lken ja`ma`a`ttin` sezimlerinin` ha`m a`rmanlarinin` birligin de sa`wlelendiriw mu`mkinshiligine iye bolip shiqti. [II.14,12-18]

Su`wretlew o`neri tarawinda ko`rkemlik alg`a ilgerilewshilik bir qansha qarama-qarsiliqli sipatqa iye boldi. Solay bolsada XVIII a`sirdin` en` jaqsi sheberleri bir ta`repleri boyinsha tek bunnan aldinq`ilarina qarag`anda emes, al pu`tkil du`n`ya ju`zilik ma`deniyattin` rawajlaniwinda da belgili da`rejede alg`a taslang`an adim bolg`an miynetler jaratti. Olar o`zine ta`n na`zik, kewiller ha`m sezimlerdin` seziler sezilmes o`zgerislerine de oy juwirtip analizlep ajirata alatug`in ko`rkem o`ner jaratti. Na`zik qupiyaliliq, saldamli lirikaliliq, sipayiqatal, analizlewshi ziyreklik – bul ko`rkem o`nerdin` o`zine ta`n ayriqshaliqlari edi. Sheberlik penen tabilg`an yamasa tapqirliq penen «saxnalastirilg`an» syujetlik ahwallardi jaqsi seziniw bul a`sirdin` a`jayip portretine de (Latur, Geynsboro, Gudon) ha`m misali Vatto ha`m Fragonardin` a`lpayim bayramliliq ha`m turmisliq ko`rinislerine yamasa Shardennin` a`piwayi turmisliq motivleri, Gvardidin` qala peyzajlarina da ta`n bolg`an qa`siyetlerdin` mazmuni bolip tabiladi.

O`mirdin` ko`rkem tu`siniliwi birinshi ma`rtebe usinday izbe-izlik penen bekkemlendi. Biraq a`sirdin` tiykarg`i jetiskenlikleri qimbatqa tu`sti ha`m ko`rkem o`nerdin` aldinq`i da`wirlerdegi ayirim tabislarin jog`altiw esesine erisildi. Ta`rtiplestirilmegen, qaram-qarsiliqli klassliq-eziwshilik ja`miyettegi sotsialliq ha`m ruwxiy alg`a ilgerilewdin` bir ta`replemeligi sebepli ju`zege keletug`in ko`rkem o`nerdin` bir tegis rawajlanbawi ko`rkem o`ner ma`deniyati tariyxinda

burinlari da o'zin ko'rsetken edi. Biraq XVIII a'sirdegi su'wretlew o'neri adamnin' ruwxiy du'n'yasin toliq qamtiwdan, ha'r ta'replemeliginen jarim-jarti ayrilip bunnan buring'i jivopistin' gu'lleniw da'wirinin' ulli ustalari – Rubens, Pussen, Rembrandt, Velaskesler o'zleri jaratqan, o'z zamaninin' tiykarg'i estetikaliq ha'm etikaliq mashqalalarin sa'wlelendirgen ta'biyg'iyliq, sintezlengen pu'tinliginenen tek azg'ana ayrilip qalmadi. XVI ha'm XVII a'sirlerdegi ko'rkem o'nerge salistirg'anda XVIII a'sirdegi jivopis' ha'm mu'sinshiliktin' ja'miyettin' o'mirinin' tiykarg'i mashqalalarin joqari ko'rkem ko'rgizbelilik penen ko'rsetiw uqibinan a'ste-aqirinliq penen ayirilip bariwi da u'lken a'hmiyetke iye boldi.

O'zinin' rawajlaniwinin' kapitalistlik basqishina ayaq qoyg'an ja'miyettin' sanasi ushin za'ru'r bolg'an estetikaliq ma'seleler ha'm mu'tajlikleri shen'berinin' tolig'iraq ha'm ko'rkemlik penen ashiliwi tek g'ana su'wretlew o'nerinde ha'm arxitekturada emes, al a'debiyat ha'm muzikada da bir qansha ashiliwi ta'big'iy edi. Biraq ma'deniyattin' rawajlaniwindag'i bul bag'darlardin' na'tiyjesin asira ta'riyplewge de bolmaydi. Adamzat ko'rkem o'ner ma'deniyatindag'i su'wretlew o'neri ha'm arxitekturanin' salistirmali salmag'i mashqalasi bar keskinligi menen tek g'ana kaptializm da'wirinde ushirasti. Sonliqtan tek g'ana jivopis' ha'm mu'sinshilik emes, u'y quriwshiliq ta o'z rawajlaniwinin' jan'a basqishin basinan o'tkerdi. Onda shirkew qurilisinin' salistirmali salmag'i azayip puxaraliq qurilislardin' ko'lemi keskin ko'beydi.

Frantsuz arxitektorlarinin' a'jayip joybarlaw sheshimlari, Angliyada jaratilg'an sawlatli imaratlar, Batis Evropa ha'm Italiyadag'i son'g'i barokko ko'rnekli do'retpeleri – XVIII a'sirdegi Evropa u'y quriwshilig'inin' keyingi ko'teriliwinin' birinshi gu'walig'i bolip tabiladi.

XVIII a'sirdegi Evropa ko'rkem o'nerinin' ayirmashilig'in belgilep bergen tiykarg'i alg'a ilgerilewshi bag'dar tutasi menen alg'anda qarama-qarsiliqli ha'm quramali rawajlandi. Birinshiden Evropanin' ayirim ellerinde jan'a ma'deniyattin' qa'liplesiwi bir tegis bolmadi, sebebi olar o'zlerinin' kapitalizmge o'tiwge tayarlig'i boyinsha ha'r qiyli basqishta edi. ekinshiden XVIII a'sirdegi ko'rkem

o`nerdin` estetikaliq tiykarlarinin` belgileniwinin` o`zi rawajlanidn` bir neshe basqishin basip o`tti. Misali, milliy birgelkilikke iye bolmag`an, ekonomikaliq rawajlanivi boyinsha artta qalg`an, Italiyada ko`rkem o`ner XVII a`sirdegi ma`deniy da`stu`rlerdi dawam ettirdi ha`m o`zgertip bard. Sonin` menen birge, bul ju`z jilliqtag`i Italiya ko`rkem o`nerinin` en` joqari jetiskenlikleri Italiyanin` basqa wa`layatlarina qarag`anda o`mirge qizig`iwshiliq ruwxin ko`birek saqlap qalg`an Venetsiya mektebi menen baylanisli bolg`anlig`in atap o`tiwge boladi.

Filosofiya, a`debiyat ha`m ko`rkem o`ner tarawlarinda burjuaziyaliq revolyutsiyag`a tayarliq izbe izlirek a`melge asirilg`an Frantsiyada a`sirdin` ekinshi yariminda ko`rkem o`ner, a`ste aqirinliq penen, sanali bag`darlang`an puxaraliq bag`itqa iye boldi. XVIII a`sir Vattonin` mun`li a`rmanshil ha`m na`zik go`zzal iskusstvosi menen baslandi, ha`m Davidtin` shig`armalarinin` revolyutsiyaliq ko`terin`ki ruwxini menen juwmaqlandi.

PAYDALANG`AN A`DIBIYATLAR

I. Konstitutsiya, O`zbekistan Respublikasining nizamlari, O`zbekistan Respublikasi prezidenti I.A.Karimovning miynetleri, Ra`smiy materiallar:

1. O`zbekistan Respublikasi Konstitutsiyasi. T.:Uzbekiston, 2003
2. O`zbekistan Respublikasi Kadrlar tayarlaw milliy da`stu`ri. T., 1997
3. «Ta`lim tuwrisinda» O`zbekistan Respublikasi Nizami. T., 1997
4. Karimov I.A. Barkomol avlod orzusi. T., 1999
5. Karimov I.A. Buyik kelajak sari. T., 1998
6. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, o`zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo`llari va coralari. T., 2009
7. Karimov I.A. Joqari ma`nawiyat – jen`ilmes ku`sh. T., 2008
8. Karimov I.A. O`zbekistan XXI a`sir bosag`asinda. T., 1997
9. Su`wretlew o`neri. Uliwma orta ta`limning ma`mleketlik ta`lim standarti ha`m oqiw da`stu`ri. T., Sharq, 1999

II. Monografiya, kitaplar ha`m toplamlar:

1. Абеляшева Г.В. Фонтенбло. Во-ле-Викот. Версаль. / Города и музеи мира. М., 1994. Братья Антуан, Луи и Матье Ле Нэн: Альбом.М., 1972.
2. Антуан Ватто / сост. и вступл. ст. Ю.Золотов. Л., 1973.
3. Базен Ж. Барокко и рококо. М., 2001.
4. Всеобщая история архитектуры. Т.7-11. М., 1969-1973.
5. Всеобщая история искусств. Т.4-6. М., 1963-1965.
6. Геллер Каталин. Французская живопись XIX в.Будапешт, 1988
7. Гликман А.С. Жак Калло. Л.-М., 1959.
8. Гомбрих Э. История искусства.- М., 1998
9. Дмитриева Н.А. Краткая история искусства. М., 2004
10. Доретт Эккардит. Антуан Ватто. Берлин, 1973.
11. Западноевропейская художественная культура XVIII в. М., 1980.
12. Золотов Ю.К. Жорж де Ла Тур. М., 1979.

13. Золотов Ю.К. Пуссен. М., 1988.
14. Ильина Т.В. История искусства. Западноевропейское искусство М., 2002
15. Кантор А.М., Кожина Е.Ф., Лившиц Н.А. Искусство XVIII века. / Малая история искусств. М., 1977.
16. Кожина Е.Ф. Искусство Франции XVIII в. Л., 1971.
17. Лазарев В.Н. Старинные европейские мастера. М., 1974.
18. Лившиц Н.А. Жан-Оноре Фрагонар. М., 1970.
19. Лившиц Н.А., Зернов Б.А., Воронихина Л.Н. Искусство XVIII в. Франция, Италия, Германия и Австрия. М., 1986.
20. Мировая художественная культура (под ред. Б.А.Эренгросс) М., 2001
21. Прокофьев В.Н. Об искусстве и искусствоведении. М., 1985.
22. Садохин А.П., Грушевицкая Т.Г. Мировая художественная культура М., 2001
23. Соколов М.Н. Бытовые образы в западноевропейской живописи XV-XVII вв. Реальности и символика. М., 1994.
24. Хрестоматия по мировой художественной культуре (сост.: Зарецкая Д.М., Смирнов В.В.) М., 2000
25. Якимович А. Новое время. Искусство и культура XVII и XVIII вв, Спб., 2004
26. Якимович А.К. Теория синтеза искусства в период зрелого барокко. / Проблемы всеобщей истории. М., 1973.
27. Якимович А.К. Шарден и французское Просвещение. М., 1981.
28. Янсон Х.В., Янсон Э.Ф. Основы истории искусств. СПб., 2002

III. Internet-saytlar:

1. <http://razym.ru/chelob/iskusstvo/>
2. <http://www.art.rin.ru>
3. <http://www.pptbase.ru/node/115>
4. <http://www.twirpx.com/files/art/drawing/presentations>
5. <http://www.ziyonet.uz>